Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

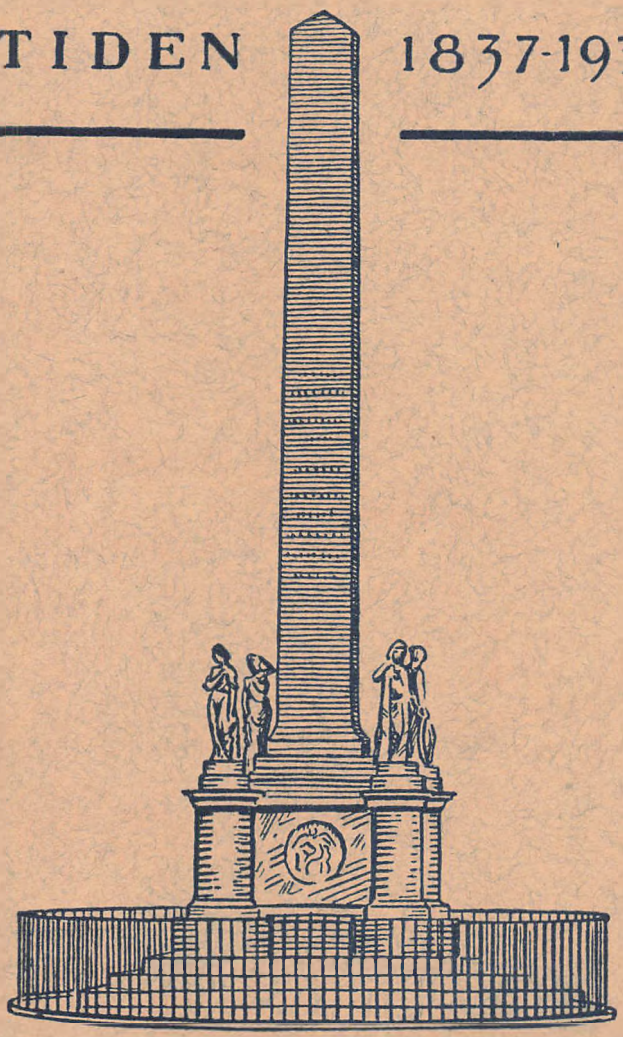
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

Hefte Nr. 6

KULTURHISTORISK FORLAG

Venstre. Over for disse Udtalelser hævdede Ministeren, at Provsterne burde have Plads i Direktionen, fordi de havde godt Kendskab til Skoleforhold, ja han vilde endog tilraade Kongen ikke at stadfæste Loven, hvis man væsentligt ændrede Forslaget paa dette Felt. Ved 3. Behandling bøjede Modstanderne sig. De opnaaede til Gengæld, at Skoleraadet fik Ret til at indvælge et tredje Medlem i hver Skoledirektion.

Jens Jørgensen, Bjerregaard, stillede ved 2. Behandling Forslag om en ny Paragraf. Den tilsigtede at faa ophævet det Cirkulære, der fastslog, at Balles Lærebog skulde benyttes saavel i Skolen som ved Konfirmationen, og tillige indeholdt den en Bestemmelse om, at det skulde forbydes Lærerne at lade Børnene ramse ordret. Med stor Varme og Overbevisning skildrede han den Jammer, som Balles Lærebog og Udenadslæren af den havde voldt. Men da Hall lovede, at den eneraadende Stilling, Balles Lærebog havde, skulde blive hævet, tog Jens Jørgensen sit Forslag tilbage. Ved kongelig Resolution af 29. September 1856 blev det tilladt at bruge Balslevs Katekismus i en Skole, naar Præst og Lærer enedes derom, og der ikke skete Indsigelse fra et Flertal af de Familiefædre, som havde Børn i Skolen.

Den 9. Februar vedtog Folketinget Loven med 61 Stemmer mod 1 (C. C. Alberti).

I det væsentlige var der opnaaet Enighed om Ministerens Forslag, og det fik en let Gang gennem Landstinget. Dog stillede Provst J. V. Bloch, Sognepræst i Kerteminde, Forslag om Skoletvangens Ophævelse og Afskaffelse af Mulkter. Tillige foreslog han, at de Forældre, der selv sørgede for deres Børns Undervisning, kun skulde betale Bidrag til Kommunens Skolevæsen af deres Hartkorn. Men efter Anmodning af Ministeren, der var hans Ungdomsven, tog han sit Forslag tilbage. Den 19. Februar blev Loven enstemmigt vedtaget, idet dog Bloch undlod at stemme.

Noget stort Fremskridt var Loven ikke. Den gav dog Skolelærerne bedre Kaar og Kommunerne mere Indflydelse. Men Forhandlingerne viste, at især mange af Venstres Rigsdagsmænd var ivrige Tilhængere af Frihed paa Skolens Omraade og ønskede at gaa langt videre, end Loven gik. Skolefrihed, Forældrenes Frihed modsat Statens Tvang, Religionsundervisningens Stilling, Skolens Frigørelse fra Kirkens og Præsternes Tilsynsret — det var Spørgsmaal, der i høj Grad prægede Skoleforhandlingerne 1855—56. De samme Spørgs-

maal har senere i Venstres Historie skudt sig i Forgrunden, naar Skolespørgsmaal stod paa Dagsordenen. Og altid har der inden for Venstres Rækker været Talsmænd for større Frihed for Forældrene og Modstandere af fortsat eller øget Tvang fra Statens Side.

LITTERATUR:

Rigsdagstidende 1850—51 — »Dansk Kirketidende« 1850, 1851, 1855, 1857 — L. Koch: Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid, 1848—98. (1898) — Dr. A. G. Rudelbach: Om det borgerlige Ægteskab. (1851) — C. E. A. Christiani: Et Par Ord til Forsvar for Troesfriheden. (1851) — J. P. Mynster: Yderligere Bidrag til Forhandlingerne om de kirkelige Forhold i Danmark. (1851) — L. Hertel: Borgerligt Ægteskab og Grundtvigs Stilling under Striden om Spandets Forslag (»Højskolebladet«, 1881, Sp. 432—46) — Spandets Selvbiografi med Efterskrift af Fr. Barfod (»Folke«, I, S. 169—80) — Grundtvigs Mindetale over Spandet (»Dansk Kirketidende« 1858, Sp. 817—19) — J. N. Madvig: Livserindringer. (1887) — H. Martensen: Af mit Levnet, III, S. 40—61. (1883) — Rigsdagstidende 1855—56 — Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898. (1899) — K. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling. (1901) — Kristen A. Lange: Den danske Friskole, I—II. (1933) — H. Rützebech: Den danske Skoles Historie (Dansk Folkeopdragelse, 1929, S. 9—47).

OTTENDE AFSNIT

INDRE OG YDRE POLITIK
1858—1864

FÆSTESPØRGSMAALET

Venstre omfattede Spørgsmaalet om Fæstes Overgang til Selveje med største Interesse. Det stod i Forgrunden blandt Bondevennernes Krav om Reformer. I den grundlovgivende Rigsforsamling blev det bragt paa Bane af Balthazar Christensen. I Begyndelsen af Halvtredserne vedtoges som før nævnt en Række Love, der gav Bestemmelser om Afløsning af Fæstegodset paa Statens, Sorø Akademis og Universitetets Godser. Men Lovforslag om tvungen Fæsteafløsning mødte stærk Modstand, især fra Godsejernes Side. 1851 fremsatte Monrad Forslag om Tvangsafløsning, og i Virkeligheden var der i begge Ting Flertal for en maadeholden Tvangsafløsning. Men Ministeriet afviste Tanken herom. Gang paa Gang blev Forslag paany fremsat, af Balthazar Christensen og af Tscherning, men uden Resultat. Regeringen fandt det ikke raadeligt at gaa Tvangsvejen og henviste til den stadige Fremgang i den frivillige Afløsning. Tillige gjorde de skiftende Regeringer med nogen Føje opmærksom paa, at Stormagterne vilde betragte en Tvangsafløsning som en meget radikal Handling. Og Danmark kunde nok behøve Velvilje fra Stormagternes Side, hvis det vanskelige Forfatningsspørgsmaal skulde ordnes paa gunstig Maade.

Men Venstre kunde ikke lade Spørgsmaalet hvile. I Samlingen 1855—56 tog J. A. Hansen Sagen i sin Haand. Han fremsatte Forslag om Tvangsafløsning, væsentlig af samme Indhold som et Forslag, hvorom der et Par Aar før var opnaaet Enighed mellem Venstre og Centrum. Forslaget bestemte, at fra 1857 kunde enhver Fæster forlange sin Gaard til Eje for en Købesum af to Tredjedele af den Værdi, Gaarden havde i Handel og Vandel. J. A. Hansen henviste til, at Fæsteafgifterne var stigende, at de ved Fæsteauktioner blev drevet op til urimelige Højder, og Fæsternes Børn kunde da have Vanskeligheder ved at overtage Gaardene. Han mindede om, at Indenrigsminister Bang i sin Tid havde betegnet det som sin Livsopgave at løse dette Spørgsmaal. Bang svarede, at Regeringen fandt Tvangsafløsning for indgribende i bestaaende Kontraktforhold, og han vilde ikke tilraade Kongen at underskrive

Loven. Et stort Antal Godsejere protesterede mod det paatænkte Indgreb i deres lovlige Rettigheder og henvendte sig til Kongen. I næste Samling rejste J. A. Hansen Sagen paany, 1857 fremsatte Balthazar Christensen Forslag i Landstinget, og 1858 førte J. A. Hansen Sagen frem i Folketinget. Men Regeringen var stadig uvillig.

Fæstesagens Venner begyndte at blive trætte og opgive Troen paa, at en Tvangsafløsning kunde fremmes. I 1860 fremsatte Monrad som Indenrigsminister da et Forslag om nogle Forbedringer i Fæstelovgivningen. Forslaget indskrænkede paa nogle Omraader Godsejernes Ret til Gavn for Fæsterne; bl. a. skulde der ydes Erstatning til Livsarvinger, hvis de ikke fik en ledig Gaard i Eje eller Fæste. Forslaget omfattede kun de Gaarde, der bortfæstedes efter Lovens Ikrafttræden. Udvalget, der behandlede Forslaget, foreslog, at Godsejerne for hver ni Fæstegaarde, der afhændedes til Fæstere, maatte udtage een Gaard til fri Ejendom. Med denne og enkelte andre Ændringer vedtoges Loven. Skønt den ingenlunde løste Spørgsmaalet til Bunds, stemte Venstre dog for den. Bedre var dette end intet. Loven stadfæstedes 19. Februar 1861. Men for Venstre var det i Virkeligheden et politisk Nederlag, at et af dets vigtigste Programpunkter ikke kunde gennemføres.

Fæstespørgsmaalet var ikke løst med Loven af 1861. Mange Gange i de følgende Aartier stod det paa Rigsdagens Dagsorden. Men efterhaanden blev Fæstegaardene ved frivilligt Salg færre og færre. 1850 var der 22113 Fæstegaarde, ti Aar efter kun 14887, 1873 er Tallet 8831, 1905 3695 (deraf i Jylland 403). Ved Lov af 30. Juni 1919 (med Ændringer i Lov af 21 April 1921) blev der givet Regler for de endnu tilbageværende Fæsteejendommes Overgang til Selvejendom.

NÆRINGSFRIHED

I Grundlovens § 88 var der givet Løfte om, at alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Erhverv skulde hæves ved Lov. Lavsvæsenet hæmmede og hindrede, og længe havde det været et liberalt og bondevenligt Krav, at Næringsfrihed skulde indføres. Tidligt efter Grundlovens Givelse blev Spørgsmaalet rejst i Rigsdagen, bl. a. af Spandet, der 1852 foreslog Nedsættelse af en Kommission paa tre Medlemmer til Forberedelse af Indførelse af Næringsfrihed paa Landet. De urolige politiske Forhold sinkede imidlertid Spørgsmaalets Løsning, men 1855 blev Sagen igen bragt frem af C. V. Rimestad.

Tscherning var en varm Tilhænger af Næringsfrihed. Han stillede 1856 Forslag om fri Høkerhandel paa Landet. Loven vedtoges, men med den Indskrænkning, at i et »Læbælte« i en Mils Afstand fra Købstæderne maatte Høkerhandel ikke finde Sted. Trods visse indskrænkende Bestemmelser til Værn for Købstædernes Næringsliv vakte Loven dog den største Forbitrelse i Købstæderne.

Men med Loven om Høkerhandel var Grundlovens Løfte om Næringsfrihed ingenlunde indfriet. Paa Grundlag af et Lovudkast, som Højesteretsassessor Otto Müller paa Regeringens Opfordring havde udarbejdet, fremsatte Indenrigsminister Krieger den 1. Oktober 1857 i Folketinget et Forslag til en ny Næringslov. Dets Hovedindhold var, at Haandværks- og Handelslav skulde ophæves, og at Borgerskab i Købstæderne og Næringsbevis paa Landet kunde erhverves af enhver Mand og ugift Kvinde med borgerlige Rettigheder og give Adkomst til at drive Haandværk og Handel. Hermed vilde Købstædernes Eneret være ophævet og Frikonkurrencen gennemført. Loven skulde træde i Kraft 1. Januar 1862.

Forslaget vakte den største Forbitrelse i Handels- og Haandværkerkredse, som i Folketinget havde en god Støtte i J. A. Hansen, der jo oprindelig var Købstadshaandværker. Han sagde gerne Farvel til Lavsvæsenet og dets Tvang, men han fandt Forslaget for vidtgaaende. Han ønskede, at Duelighedsprøverne skulde bevares, saa ikke enhver kunde rende til at blive Haandværker. Og han foreslog, at det skulde forbydes Landhaandværkere at arbejde for Købstadens Folk. Venstre stod delt; nogle fulgte J. A. Hansen, men flere Tscherning, der med stor Iver og Varme anbefalede Forslaget, ja paa visse Punkter ønskede at gaa videre. Han krævede f. Eks. »Læbæltet« ophævet fra 1868. Ogsaa Grundtvig og hans nærmeste Venner var ivrige Tilhængere af den Frihed, Loven vilde give. I Landstinget talte Balthazar Christensen klogt og varmt for Forslaget. Men J. A. Hansen fortsatte sin Modstand til det sidste. Da Forslaget med nogle Ændringer kom tilbage fra Landstinget, foreslog han, at det burde henlægges, til nye Valg havde vist, om der var Flertal for det i Befolkningen. Efter Lovens Vedtagelse søgte dens Modstandere blandt Handlende og Haandværkere at formaa Kongen til at nægte det Underskrift. Men den 29. December 1857 stadfæstede Kongen Loven. Den ophævede fra 1. Januar 1862 Købstædernes Eneret til Haandværksdrift og Handel. Borgerskab eller Næringsbevis krævedes, men var ikke betinget af Duelighedsprøve og tvungen

Læretid. Den væsentligste Indrømmelse til den gamle Tid var Bestemmelserne om »Læbælte«. Det fastsattes ved Loven, at Købmandshandel paa Landet ikke maatte finde Sted inden for en Afstand af 1 ½ Mil, Høkerhandel ikke inden for en Afstand af 1 Mil fra nærmeste Købstad. »Læbæltet« blev først ophævet ved Lov af 11. Februar 1920.

MINISTERIET ROTWITT

Ophævelsen af Fællesforfatningen for Holsten (S. 206) aabnede Vej for Ejderpolitikken. Langsomt forberedtes nu den Politik, der førte til Ulykken i 1864. Det skete under Ledelse af Ministeriet Hall, der stod ved Roret 1857—63 med Undtagelse af et Par Maaneder, December 1859—Februar 1860.

Frederik VII og Grevinde Danner.

Adskillige Medlemmer af Halls Ministerium nærede bittert Had til Grevinde Danner og hendes Ven Berling, der havde betroede Hofstillinger og stod højt i Kongens Gunst. Hun søgte at trænge sig frem, at indtage en Stilling, som var hun Danmarks Dronning. Smuk var hun ikke, men desmere klog. Hun talte med Lethed Hovedsprogene, og hendes ydre Fremtræden kunde let aabne hende Adgang til de højeste Kredse. Men hun var jo dog kun af lav Herkomst, og hendes Fortid talte imod hende. Den fornemme Verden, hun ønskede Forbindelse med, skød hende fra sig. Fremmede Fyrster søgte paa deres Rejser uden om Danmark.

Meget spændt var Forholdet mellem Ministeriet Hall og Grevinden. Navnlig Krieger sparede ikke paa bitre Ord og bekæmpede af al sin Magt hendes og Berlings Indflydelse. Venstres Stilling til Grevinden var af hel anden Art. »Almuevennen« havde med megen Venlighed omtalt hendes Ægteskab. Hun havde god Indflydelse paa Kongen, og hun kunde, som Tscherning skrev i et Brev, fastholde Kongen i folkelig Retning. Baade Tscherning og Balthazar

Christensen, navnlig den sidste, var med Berling som Mellemmand hendes Raadgivere. Da Ministeriet søgte at trænge Berling ud af hans høje Hofstillinger, saa Venstre heri politiske Bestræbelser. Man vilde unddrage Kongen den demokratiske Paavirkning, som Grevinden og Berling udøvede. I et Brev til Balthazar Christensen skrev Rotwitt, at den, der fulgte Kongens daglige Liv, maatte kunne indse, »at uden Berling og Grevinden — og at den sidste ej kan holdes, naar Berling ryger, tror jeg sikkert — er Kongen snart perdu, og en Tronafsigelse eller et Medregentskab nødvendigt.« Lad kun hele Ministeriet gaa, hvis det gør Berlings Fjernelse til et Kabinetsspørgsmaal, føjer Rotwitt til.

Frederik VII og Kammerherre Berling.

Ministeriet trængte stadig haardt paa for at faa Berling fjernet, men Kongen vilde ikke gaa ind herpaa, og den 22. November 1859 indgav Hall Ministeriets Afskedsbegæring, som Kongen modtog. Monrad afslog en Opfordring til at danne en ny Regering, og Kongen henvendte sig da til Rotwitt, som paatog sig Hvervet.

C. E. Rotwitt var født 1812, blev Højesteretsadvokat 1842, sluttede sig 1848 til den demokratiske Bevægelse, var fra 1849 til sin Død Folketingsmand for Frederiksundkredsen. 1853 valgte Venstre ham til Folketingets Formand. Hans solide Dygtighed og hans rolige Besindighed skabte ham megen Indflydelse. 1855 blev han Amtmand i Hillerød, hans Fødeby, og han kom til at staa i nært personligt Forhold til Kongen og Grevinden. Nu blev han — 2. December 1859 — Chef for den nye Regering, det første Venstreministerium, som det noget med Urette er bleven kaldt. Venstre talte over 50 Medlemmer i Folketinget, men et i de store Hovedspørgsmaal enigt Venstre var det ikke. Ministeriet var da ogsaa fremgaaet af

C. E. Rottwitt.

Blixen-Finecke.

en Hofkrise, ikke skabt af politiske Forhold. Og ganske vist havde Ministeriets Chef en fremtrædende Stilling inden for sit Parti, men af de øvrige fem Ministre sluttede kun Kultusministeren, Skoledirektør V. A. Borgen, sig til Venstre. De øvrige: Udenrigsminister, Baron Blixen-Finecke, Krigsminister, General Thestrup, Finansminister, Godsejer Westenholz, Indenrigsminister, Borgmester J. C. Jessen var dygtige og ansete Mænd, men hørte ikke til Venstre. Et Venstreministerium kunde Regeringen være bleven, om Venstres ledende Mænd, bl. a. J. A. Hansen og Balthazar Christensen, havde faaet Sæde i det, men de fandtes besynderligt nok ikke egnede til at blive Ministre.

Centrum modtog den nye Regering med harmfuld Uvilje. Rotwitt — godt Skidt, sagde man. Hofministeriet kaldte H. N. Clausen det i en Samtale med Kongen. Hadet mod Grevinden øgedes og gav sig grove Udslag, og ogsaa Ministeriet blev Genstand for Pøbeloptøjer. Men sang om det:

Slyngelregimentet
lige op fra Dybet hentet.

Venstre hilste Ministeriet med Glæde og Forventning. Men dets Levetid blev kun kortvarig. I den korte Tid, det levede, vandt navnlig Rotwitt Anerkendelse ogsaa uden for Meningsfællers Kreds for solid og forhandlingsvenlig Dygtighed. Blandt sine Embedsmænd var han højt agtet for den Indsigt og Raskhed, hvormed han ledede Forretningerne. Den 8. Februar var han som sædvanlig i Rigsdagen, dernæst sammen med de øvrige Ministre til Middag hos Kongen. Efter Middagen havde han en Forhandling med nogle af Ministrene, og sammen med Blixen-Finecke og Westenholz gik han ved Titiden til Hotel »Royal«, hvor han boede.

Godsejer Regnar Westenholz.

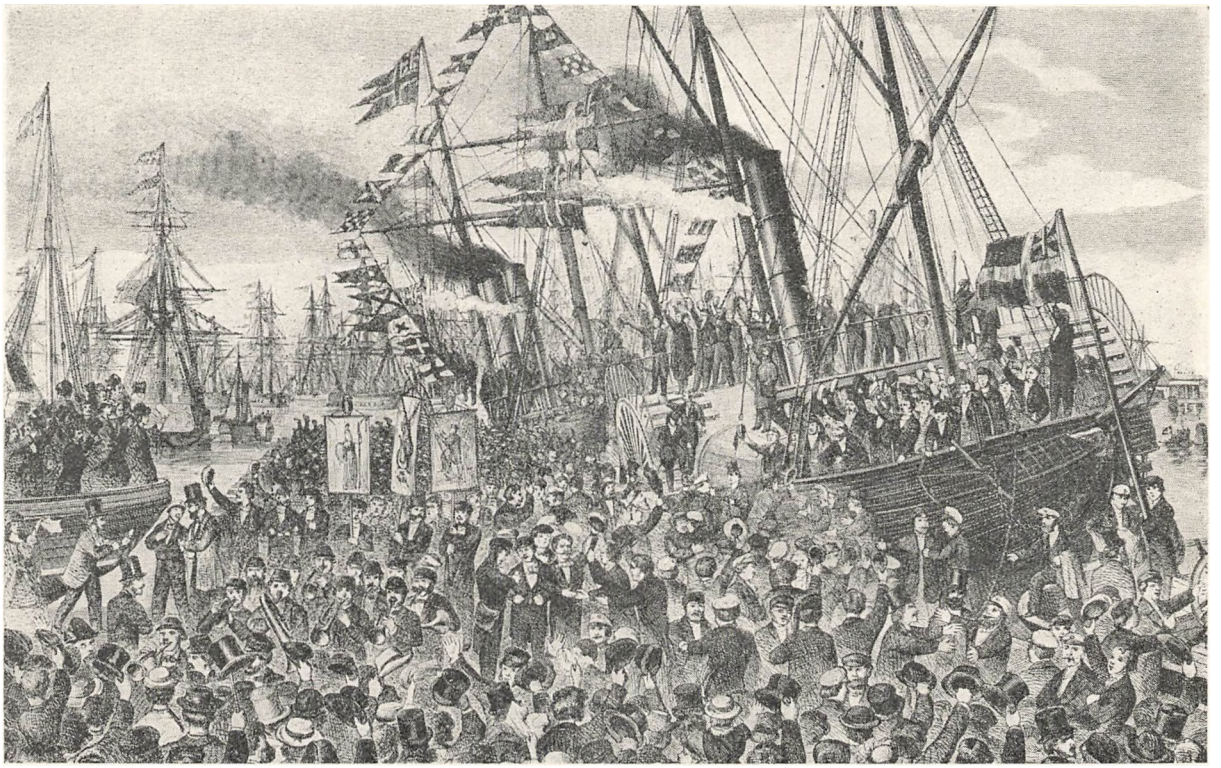
I Porten til Hotellet sagde han med et kraftigt Haandtryk Farvel til Blixen-Finecke, men da han sammen med Westenholz gik op ad Trappen, sank han pludselig sammen. Han blev baaret op paa sit Værelse, men døde efter faa Minutters Forløb. Hans Jordfæstelse 14. Februar fra Helligaandskirken formede sig som en folkelig Sørgefest. Kongen fulgte personlig, og omtr. 500 Bønder var med i Følget. Grundtvigs Tale ved Baaren var stærkt politisk præget. Han sluttede med at udtale et inderligt Ønske om, at Kongen snart maatte faa Lykke til at skænke Danmark »et Statsraad-Hoved, som den danske Almue kan se op til med samme Tillid og Fortrøstning som til den Hædersmand, hvis Støv de i Dag med dyb Vemod bærer til Hvile.«

Krieger bemærker i sin Dagbog, at Grundtvig gjorde sig latterlig ved sin Mindetale. Men mange sørgede med Grundtvig over, at Rotwitt gik bort, inden han ret havde faaet Lejlighed til at vise, hvad han kunde udrette. Balthazar Christensen arbejdede ivrigt for, at Ministeriet skulde fortsætte under Blixen-Fineckes Ledelse, men denne afslog Kongens Opfordring dertil. Den 24. Februar traadte Hall for anden Gang til som Konsejlspræsident. Centrum havde atter Magten og kunde nu fortsætte sin afbrudte Politik, Skridt for Skridt at nærme sig Ejderstaten.

NOVEMBERFORFATNINGEN

Hall søgte længst muligt Forhandlingens Vej for at opnaa en Ordning af det danske Riges Forfatningsforhold, som Preussen og Østrig kunde billige. Men det lykkedes ikke. En stærk national Bevægelse drev Regeringen frem mod Ejderstaten. 1861 truede de to tyske Stormagter med igen at besætte Holsten. Men en tillidsfuld Stemning raadede i vort Folk. Den sejrrige Udgang af Treaarskrigen var ikke glemt. Den danske Hær kunde sagtens tage Kampen op med Tyskerne, om Krigen kom, sagde man i Overmod. Sverige-Norge vilde ile til Hjælp, om Danmark kom i Nød. Ogsaa mange af Venstres Medlemmer fandt, at Regeringens Politik var for svag og eftergivende over for Tyskland. Af den Grund dannedes »Dannevirkeforeningen« 14. Januar 1861. Blandt dens Stiftere var V. A. Borgen, Balthazar Christensen, Chr. Flor og Grundtvig. Her samledes Venstremænd og Grundtvigs Venner med Mænd af Centrums venstre Fløj. Foreningen vilde rejse Modstand mod ethvert Forsøg paa at

lade Udlandet raade i Danmarks indre Forhold og krævede en Forfatning for Slesvig med samme Frihed som Junigrundlovens. I lignende Retning talte den store Adresse, som 1861 udgik fra Rigsdagen underskrevet af alle Rigsdagens Medlemmer undtagen fire. Ogsaa Tscherning og hans Venner var blandt Underskriverne. Altsaa lod ogsaa sig Venstre rive med af den herskende Stem-

De norske og svenske Studenters Ankomst til København 11. Juni 1862.

ning. I Slutningen af Adressen blev der afgivet Løfte om at bringe ethvert Offer for at hævde Kongerigets og Slesvigs Forening. Den var altsaa Udtryk for en stærk ejderdansk Stemning og fik ud over Landet ikke mindre end 71000 Underskrifter. Ved Grundlovsfesterne kom en lignende Stemning stærkt til Orde. Ministeriet tog Hensyn til disse Tilkendegivelser ved at optage Orla Lehmann i Ministeriet, og nogle Befæstningsanlæg ved Dannevirke, Dybbøl og Fredericia iværksattes.

Imidlertid drev Krigsfaren over. Men 1862 gav nye stærke Udslag af Folkestemningen, Festernes Aar er det kaldt. I Juni Maaned holdtes et nordisk Studentermøde i København med 750 svenske og norske Deltagere. Som en Understrøm i Talerne gik et Løfte om at staa Danmark bi i Farens Stund.

I Juli Maaned besøgte Karl XV af Sverige-Norge sin Ven den danske Konge. Deres Møde gav Haab om Hjælp til Danmark, om Krigen skulde komme. Den tredje af Aarets store Fester holdtes i Slesvig. Paa Isteddagen, den 25. Juli, afsløredes paa Flensborg Kirkegaard Bissens Løvemonument for de faldne.

Frederik VII's og Karl XV's Indtog i København 17. Juli 1862.

Truende og udfordrende vendte den kolossale Løveskikkelse sit Ansigt mod Syd, og den Afsløringstale, som H. N. Clausen holdt, var ikke mindre udfordrende mod vor sydlige Nabo. Men baade Monumentet og Festen øgede den danskfjendtlige Stemning hos Slesvig-Holstenerne.

Alt dette var medvirkende til, at Ministeriet skred til Handling. Den 30. Marts 1863 udstedtes en kongelig Kundgørelse, der endelig ophævede Fællesforfatningen for Holsten og Lauenborg. Der vilde blive givet de to Landsdele en fri Forfatning, egen Hær og egen Styrelse. Det eneste fælles Bindeled mellem de to Landsdele og det øvrige Rige blev i Virkeligheden kun den fælles Konge.

De tyske Stormagter erklærede straks, at Kundgørelsen var i Strid med Aftalerne 1851—52, og truede med at besætte Holsten.

Men Stillingen i Europa syntes at være Danmark gunstig. I Marts 1863 holdt den engelske Tronfølger Bryllup med den danske Tronfølgers Datter Alexandra. Efter Englands Tilskyndelse blev hendes Broder, Prins Vilhelm, udset til at være Grækenlands Konge, og i Juli Maaned udtalte den engelske Førsteminister Palmerstone, at Danmark ikke vilde komme til at staa alene, om Krigen kom.

Saa gik da Ministeriet videre paa sin dristige Bane, tilskyndet dertil af en stærk Folkestemning. Det førte en Politik, der kunde føre til Krig, uden at Danmark forsvarligt var beredt til at tage en Krig.

Den 28. September traadte Rigsraadet sammen og fik forelagt et Forslag om en Fællesforfatning for Danmark og Slesvig, den endelige Besegling af Ejdertankens Sejr. Det nye Rigsraad skulde bestaa af to Ting. Folketingets 130 Medlemmer skulde vælges efter samme Regler som Junigrundlovens, medens Landstinget skulde bestaa af Prinserne, naar de havde naaet Myndighedsalderen, 25 kongevalgte og 50 folkevalgte Medlemmer. De sidste skulde vælges af de højstbeskattede. Fællesforfatningen var altsaa med sin indskrænkede Valgret til Landstinget langt mindre frisindet end Junigrundloven, men mere demokratisk end den gældende Fællesforfatning.

Venstre bekæmpede Forslaget. Navnlig Tscherning, J. A. Hansen og Balthazar Christensen angreb stærkt Valgreglerne til Landstinget. J. A. Hansen udtalte, at Forfatningsspørgsmaalet burde løses paa den Maade, at Junigrundloven ogsaa kom til at gælde for Slesvig. Men Venstre stod ene om at tale den almindelige Valgrets Sag. Den Fare, som Forslagets Vedtagelse frembød over for de tyske Stormagter, blev ikke stærkt understreget fra Venstres Side. Dog fremhævede baade Geert Winther og Tscherning, hvor farefuldt Forslagets Vedtagelse kunde blive, medens J. A. Hansen erklærede, at han vilde stemme mod Forslaget udelukkende paa Grund af Landstingets udemokratiske Sammensætning. Et Par af Venstres Medlemmer, Carlsen, Gl. Køgegaard, og Jens Jørgensen, Bjerregaard, lod sig bevæge til at stemme for Forslaget. Deres Udtalelser herom blev hilst med stærkt Bifald fra de tætbesatte Tilhørerpladser. Inden den endelige Afstemning fandt Sted, holdt Ordføreren, Krieger, en Tale, som var præget af lyst Haab til Fremtiden. Han henviste til den stærke nordiske Samfølelse. Stillingen i Europa var gunstig for Dan-

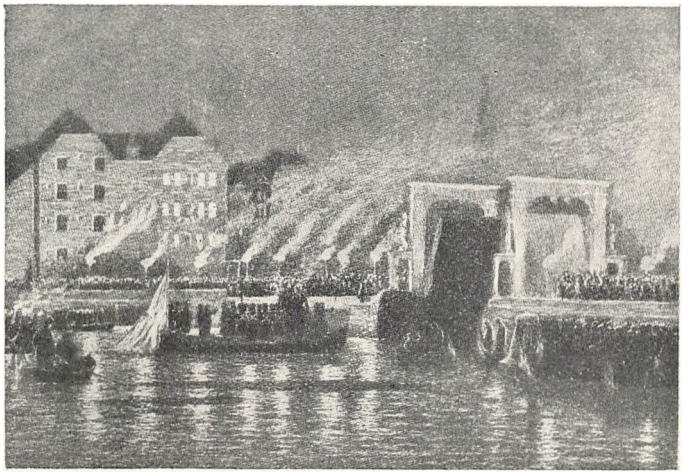
mark. Og han endte sin Tale med dristigt at sige: »Lad os mindes det gamle Ord: fortissima consilia saepe tutissima, det er udlagt: Hvo som intet vover, han intet vinder, men dristigt vovet halvt er vundet.«

Forslaget, Novemberforfatningen, vedtoges 13. November med 40 Stemmer mod 16. Da Afstemningens Resultat meddeltes, brød Tilhørerne ud i stærke og gentagne Hurraraab.

KONGESKIFTET OG KRIGEN

Samme Dag, den nye Forfatning vedtoges, kom Efterretning om, at Kongen laa syg paa Lyksborg Slot. To Dage efter døde han.

Vort Folks Sorg over Kongens Død forenede sig med dyb Bekymring for Danmarks Fremtid. Den nye Konge, Christian den Niende, underskrev Fællesforfatningen den 18. November, men gjorde det kun under Pres fra Ministeriet og Folkestemningen. Den 1. Januar 1864 skulde den nye Forfatning træde i Kraft.

Frederik VII's Ligfærd 2. Dec. 1863.

Men Krigsfaren blev mere og mere truende. Preussen og Østrig nægtede at anerkende Christian den Niende som Konge, hvis ikke Novemberforfatningens Ikrafttræden blev udsat. De andre Stormagter opfordrede indstændigt Danmark til at bøje sig. Kongen var villig hertil, men Ministeriet Hall ikke. Der indtraadte Ministerkrise, Krigsfaren rykkede nærmere; der var Tale om at indkalde Rigsraadet, at det kunde udskyde Forfatningens Ikrafttræden, men i Ministeriet var der ikke Enighed herom, og Hall indgav Ministeriets Afskedsbegæring. Paa Aarets sidste Dag udnævntes Ministeriet Monrad. Men allerede den 24. December var tyske Tropper rykket ind i Holsten. England søgte at mægle, men den 16. Januar krævede de tyske Stormagter, at Novemberforfatningen skulde ophæves inden to Dages Forløb. Dette Krav lod sig umuligt opfylde ad lovlig Vej, og Krigen kom. Den 31. Januar stod tyske og østrigske Hære paa 57000 Mand ved Ejderen rede til at marchere ind i Slesvig.

Ogsaa største Delen af Venstre billigede den Politik, Ministeriet førte over for Udlandet. J. A. Hansen udtalte i Folketinget, at vel havde han stemt mod Novemberforfatningen, men nu maatte han prise Ministeriet, fordi det havde haft Mod til at afvise Udlandets Krav om dens Tilbagetagelse. Derimod

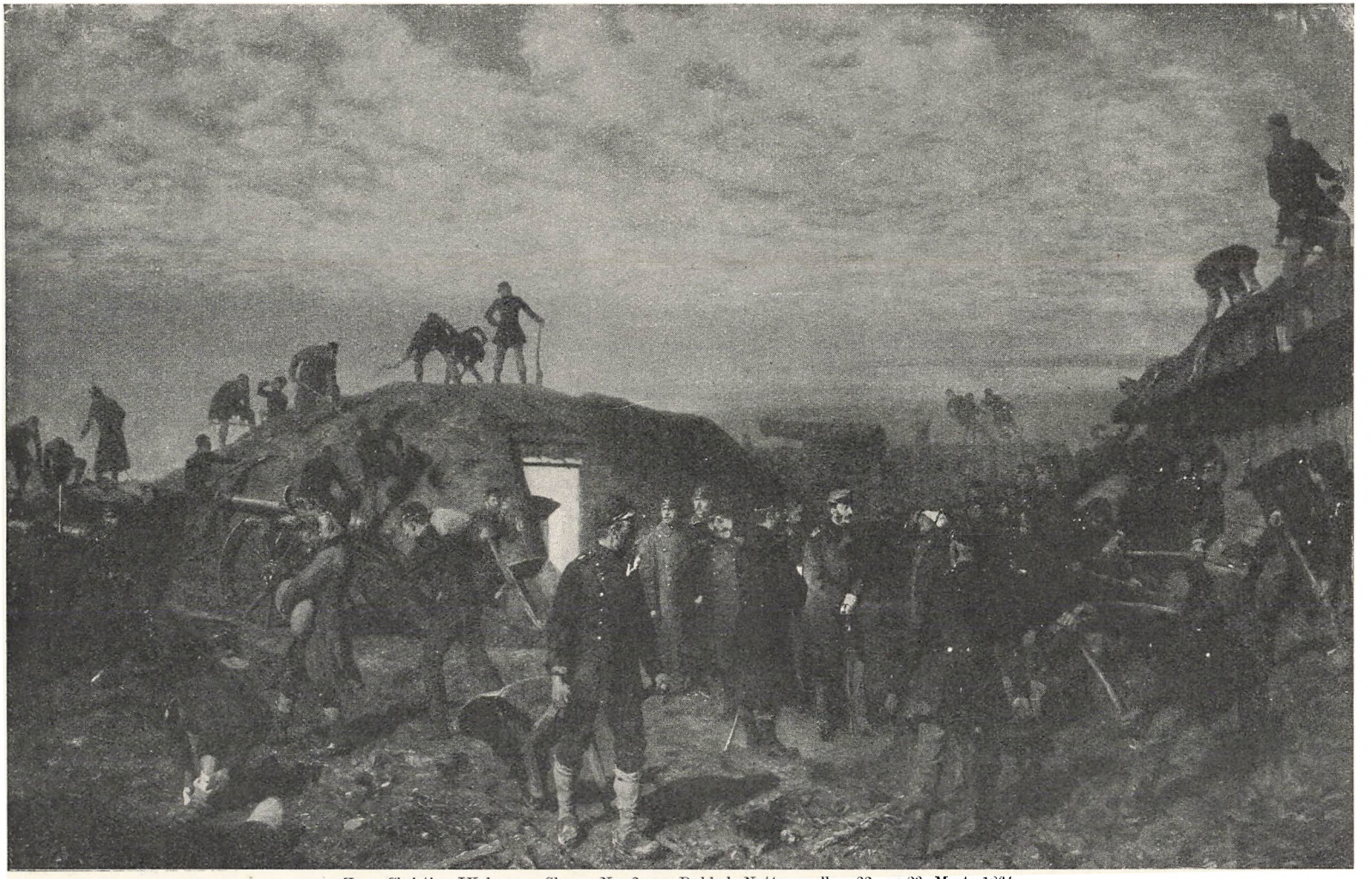

Tilbagetoget fra Dannevirke.

havde Tscherning og hans politiske Venner Betænkeligheder ved under alle Forhold at fastholde Novemberforfatningen.

Den 1. Februar rykkede de tyske Hære ind over Ejderen. Krigen begyndte. Og Danmark stod alene mod to Stormagter. Dannevirkes Rømning Natten mellem 5. og 6. Februar*) og Dybbøls Fald efter mange Ugers Kamp og taalmodig Lidelse i sammenskudte Skanser gav vort Folk en Sorg, som aldrig glemtes. Et enkelt Lyspunkt, Søkampen ved Helgoland 9. Maj, formaaede ikke at give Haab om Sejre mod Overmagten til Lands. Vaabenhvile aftaltes, og vort Folk satte sit Haab til Londonkonferencen, men den sluttede uden

*) I Folketingsmødet 12. Marts udtalte Tscherning: »Det var en fordærvelig Indbildning at tro, at man kunde holde en Stilling paa 11 Mil«.

Kong Christian IX besøger Skanse Nr. 2 paa Dybbol, Natten mellem 22. og 23. Marts 1864.

Resultat, og Krigen begyndte paany. Als blev taget, og alt Lys syntes nu slukt. Bluhmes Ministerium afløste Monrads 11. Juli, og straks tilbød Bluhme Fredsforhandlinger. Ved Freden i Wien 30. Oktober afstod Danmark ikke alene Holsten og Lauenborg, men ogsaa Sønderjylland. Vi mistede to Femtedele af vort Landomraade og en tilsvarende Del af vor Befolkning. Den dansk-tyske Helstat var ikke mere, men langt smerteligere følte det af vort Folk, at Haabet om, at Ejderen kunde fastholdes som Danmarks Sydgrænse, var bristet. Og 200,000 Danske skulde nu leve under en fremmed Stats Herredømme.

Fredstraktaten skulde i Henhold til Novemberforfatningen forelægges for Rigsraadet, hvortil Valg havde fundet Sted i Marts, den 5. til Folketinget, den 29. til Landstinget. Det sammenkaldtes til en overordentlig Samling 5. November. Alle følte Sorgen over Nederlaget og Tabet, og mange kunde ikke bringe det over deres Sind at stemme Ja til denne Danmarks Sønderlemmelse. Monrad udtalte, at for ham var denne Fred Danmarks Dødsdom, og han frygtede en kommende Ulykke: en Deling ved Store Bælt. Alfred Hage vidste ikke, om han kunde faa dette afskyelige Ja over sine Læber, men Ja eller Nej, Danmarks Skæbne var dog besvoret. Nogle ønskede — som Monrad — at forkaste Traktaten. Saa vilde Kampen begynde igen, men naar det gjaldt Danmarks Eksistens, vilde de andre Stormagter ile til Hjælp. N. J. Termansen udtalte, at han i den forrige Krig stod i de kæmpendes Rækker, og han var villig til igen at gaa med i Kamp for Danmark. Han vilde stemme Nej, for hverken guddommelig eller menneskelig Ret tillod, at et Land bortgiver en Del af dets Indbyggere. Malermester P. E. Olsen erklærede, at han for sin Samvittighed ikke kunde faa et Ja over sine Læber. De fleste indsaa dog, at Fred var nødvendig, hvor tunge end Vilkaarene var. Og nogle skimtede en Strime af Dag gennem det tætte Mørke. Baade Bluhme, Lehmann og Hall udtalte, at det danske Folk ikke kunde opgive sit Livshaab. Lehmann troede, at den Dag vilde komme, da Fredstraktaten blev ændret i Henhold til Nationalitetsprincippet, og Hall udtalte sin Forvisning om, at de danske Sønderjyder ikke vilde lade sig kue, men de vilde trofast bevare deres Sprog og Folkeejendommelighed. I Landstinget erklærede Tscherning, at han vilde stemme Ja, fordi han indsaa, at Krig paany vilde være til Danmarks Fordærvelse, medens Fred gav Haab. Den 9. November faldt Afgørelsen i Folketinget. 75 sagde Ja, 21 Nej. Blandt de sidste var Fr. Barfod, V. Birkedal, Høgsbro,

Jens Jensen (Trunderup), Monrad, P. E. Olsen, A. Steen og Termansen. Jens Jørgensen, Bjerregaard, stemte ikke. I Landstinget vedtoges Indstillingen med 55 Stemmer mod fire.

Og Danmarks Fremtid blev lysere, end mange i Sorgens Aar turde haabe.

LITTERATUR

N. Neergaard: Under Junigrundloven, II—III. (1916) — Den under 4. Februar 1910 nedsatte Kommissions Betænkning angaaende Fæstegodsets Overgang til Selveje. (1911) — Aarbog for Rigsdagssamlingen 1918—19 — Det danske Folks Historie, VII. (Povl Engelstoft: Det danske Folk 1848—64) — Fr. Barfod: C. E. Rotwitt (»Illustreret Tidende«, 12. Februar 1860) — H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, S. 456—59. (1877) — J. A. Hansen: Vor Forfatnings Historie, III, S. 618—20 — A. F. Kriegers Dagbøger, II. (1921) — Ved Excellencen Rotwitts Ligbegængelse af N. F. S. Grundtvig — L. Moltesen: Optegnelser af Grevinde Danner fra 1853 og 1854. (Historisk Tidsskrift, 8. R., VI, S. 83—126) — A. Liljefalk og O. Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland. (1914).

NIENDE AFSNIT

FRA KRIGENS SLUTNING TIL DET FORENEDE VENSTRES DANNELSE 1864—70

DEN REVIDEREDE GRUNDLOV

Efter Tabet af Sønderjylland gjaldt Junigrundloven og Novemberforfatningen for samme Landomraade. Alle var enige om, at det vilde være meningsløst at beholde to Forfatninger. Men dermed var Enigheden ogsaa forbi. Venstre henviste til, at Rigsdagen i sin Tid havde udtalt, at Indskrænkningen af Junigrundloven kun skulde gælde, saa længe Fællesforfatningen var i anerkendt Kraft og Virksomhed. Og dette sidste var jo ikke mere Tilfældet. Nu maatte da den oprindelige Junigrundlov med dens almindelige Valgret til begge Ting genindsættes som eneste Forfatning. Men der var andre — og de viste sig at være de stærkeste — der øjnede Udsigt til at beklippe den almindelige Valgret. Centrum var i Aarenes Løb blevet betænkelig ved den Tiltro til det jævne Folk, som var født af Begejstringen i 1848.

Dette Parti ønskede sammen med Højre en Sammensmeltning af de to Forfatninger til een. De haabede derved at kunne føre Fællesforfatningens indskrænkede Valgret over i den nye Forfatning.

Forhandlingen om Grundloven stod paa et Par Aar og delte stærkt. Allerede inden Freden var sluttet, begyndte Partierne at ruste sig til den forestaaende Kamp. Ministeriet Bluhme forelagde et Grundlovsforslag, der for store Partiers Vedkommende var enslydende med Junigrundloven, men opgav den almindelige Valgret for Valg til Landstinget, der skulde vælges af de højstbeskattede. Efter langvarige og heftige Debatter, som ikke her skal følges, maatte Bluhme give Tøjlerne fra sig. Det lykkedes ikke

Grev C. E. Frijs-Frijsenborg.

ham at løse Grundlovsspørgsmaalet. Den 6. November traadte Ministeriet Frijs-Frijsenborg til. Men allerede da var et Grundlovsforlig forberedt.

Under de langvarige Forhandlinger i Rigsraadet — en Indsender meddelte i »Fædrelandet« i Oktober 1865, at der hidtil var holdt 51 Møder med 1011 Taler — viste det sig mere og mere vanskeligt at genvinde Junigrundloven i dens fulde Omfang. Den almindelige Valgrets Modstandere var stærkere end Venstre. Nogle af Venstres Medlemmer, J. A. Hansen og hans Venner, ønskede at slutte Forlig, medens andre, Tscherning og hans Tilhængere, vilde kæmpe til det sidste for den almindelige Valgret.

Den 10. Oktober 1865 holdtes et Festmaaltid paa Hotel »Phønix«. Her mødtes »de store og smaa Bønder«, Godsejere og en Del af Venstres Rigsdagsmænd, bl. a. J. A. Hansen, Hans Hansen (Menstrup) og Geert Winther. De mødtes i fælles Mistillid til Centrum, Embedsmandspartiet, og i fælles Forstaaelse af, at et politisk Samarbejde mellem Godsejere og Bønder var paakrævet:

»thi først naar disse tvende kan mødes uden Tolk,
for Danmark en bedre Tid begynder,«

som der stod i en Festsang. J. A. Hansen holdt en Tale, hvori han opstillede nogle Programpunkter for Samarbejdet. »Vi er vistnok enige om«, sagde han, »at Landets Embedsmænd, Statens Tjenere, ikke bør være Statens Herrer.« Disse Ord var i Virkeligheden rettet mod Centrum. Grev Frijs-Frijsenborg udtalte i en Svartale de tit anførte Ord: »Jeg vil med mit Hus og med alt, hvad jeg ejer, tjene gamle Danmark, mit elskede, men sønderrevne Fædreland«. Festen og dens Forløb røbede, at et Grundlovsforlig var paa Trapperne, og i Grev Frijs' Tale fandt man et Tilsagn om, at han var villig til at danne en ny Regering, hvis Opgave skulde være at bringe Grundlovskampen til Afslutning ved et Forlig mellem de store og smaa Bønder.

J. A. Hansen og hans Venner havde længe haabet paa, at den almindelige Valgret til Landstinget kunde hævdes, men havde foreslaaet, at Valgbarheden for Halvdelen af Landstinget skulde være betinget af en Indtægt paa 4000 Rdl. Men heller ikke dette Standpunkt kunde holdes, om Forlig skulde naas. Og J. A. Hansen og hans Venner kunde ved at slutte Forlig faa Mulighed for at vinde Indflydelse.

Tscherning og Balthazar Christensen og store Dele af det grundtvigske

Venstre var ivrige Modstandere af Forlig, hvorved den almindelige Valgret blev prisgivet.

Det Grundlovsforslag, hvorom Slutkampen kom til at staa, fastsatte, at Landstinget skulde bestaa af 66 Medlemmer, af hvilke Kongen valgte de 12 paa Livstid, medens de 54 folkevalgtes. Men omtrent 1100 Godsejere og større Jordejere og de højstbeskattede i Købstæderne kunde vælge Halvdelen af disse.

Forslaget skulde for at blive Lov vedtages i tre forskellige Rigsdagssamlinger, sidste Gang efter en Opløsning af begge Ting. Den første Vedtagelse fandt Sted i Rigsdagens Landsting 9. Dec. 1865 med 26 Stemmer mod 20, i Folketinget den 22. Dec. med 61 mod 27; i Maj Maaned vedtoges Forslaget paany. Rigsdagen opløstes med Folketingsvalg 4. Juni og Landstingsvalg 23. Juni.

Sofus Høgsbro.

Den almindelige Valgrets Venner satte nu al Kraft ind paa at rejse en Folkestemning mod den nye Grundlov med dens ufolkelige Landsting, til hvilket Kongen og Pengene blev Medvælgere.

Sofus Høgsbro begyndte i Oktober 1865 at udgive Ugebladet »Dansk Folketidende«. Her førtes Kampen mod Grundlovsforslaget med stor Styrke. Ogsaa Geert Winthers »Nørrejydske Tidende« tog klart Standpunkt. Men iøvrigt var Venstres Presse dengang svag og lidet betydende. Heller ikke Venstres politiske Foreninger havde stor Udbredelse. Det maatte da i væsentlig Grad afhænge af den personlige Agitation, om Sejr skulde vindes. Grundlovsforslagets Modstandere i Rigsdagen dannede da i Foraaret 1866 en Sammenslutning med Balthazar Christensen som Formand. Her skulde Agitationens Traade samles. Man delte Landet mellem sig saaledes, at C. C. Alberti, Christopher Krabbe og P. E. Olsen skulde holde Møder paa Sjælland, Balthazar Christensen og Th. Hasle paa Fyn og Tscherning og Winther i Jylland. Berømt blev især Tschernings Agitationsrejse. Fra 17. Maj til Maanedens Udgang talte han hver Dag ved store Møder fra Kongeaagrænsen til Vendsyssel. Paa alle Grundlovssagens Stadier havde han med utrættelig Iver og Styrke talt den almindelige Valgrets Sag og den menige Mands Ret. Nu søgte han af al

Kraft at rejse Vælgerne til Modstand. Han havde passeret Støvets Aar, men talte med næsten ungdommelig Kraft, og med sin stærke Røst naaede han til de fjerneststaaende i Forsamlingerne.

Tschernings Ihærdighed faldt ikke i god Jord hos Forligsvennerne. Carl Ploug, der var fortrolig med Sprogets groveste Ord, haanede især Tscherning. Han skrev om ham i »Fædrelandet«: »Nu er han kun en gammel letfærdig Snakker eller maaske snarere en unyttig Vrøvler. Han ligner en forfalden Skuespiller, der, efter en Tid lang at have gjort Lykke paa Hovedstadens Theater, har maattet stige nedad og nu drager omkring paa Landet og deklamerer i Laderne, sminket med Kridt og Rødsten, og med G. Winther som Komiker.«

Ogsaa mange af Grundtvigs Venner tog ivrigt Del i Valgkampen. I Halvrimmenkredsen var Forligsmanden, Smed Søren Pedersen valgt og blev igen opstillet. Men Pastor Jens Lassen Knudsen anbefalede varmt Bødker Lars Jensen. Han er ikke nær saa god til at tale som Folketingsmanden, sagde Knudsen, men han kan og vil sige Nej til den ændrede Grundlov, og det er det eneste, Vælgerne skal forlange af deres Rigsdagsmand denne Gang. Ham skal vi da vælge. Vælgerne fulgte Pastor Knudsens Raad og valgte den ikke videre veltalende Bødker. I Aarhusegnen arbejdede en af Venstres dygtigste Talsmænd i Landstinget, Niels Rasmussen, Lisbjerg, for Nejvalg, i Horsensegnen en anden af Grundtvigs Venner, Jens Jørgensen, Bjerregaard.

J. A. Hansen holdt sig i Ro under Valgkampen; først lige ind mod Valget talte han i sin Kreds og forsvarede med Kraft sin Tilslutning til Forliget.

Men trods den Styrke, hvormed Valgkampen førtes fra Nejsigernes Side, blev der dog kun forlangt skriftlig Afstemning i 48 Kredse. I de øvrige Kredse blev Valget afgjort ved Kaaring. Resultatet af Valget 4. Juni var 56 Tilhængere og 45 Modstandere. Det var en Fremgang for de sidste paa 16 Mandater. I Østjylland havde Nejsigerne en Fremgang paa 11 Mandater, Frugten af Tschernings og Winthers store Agitationsrejse. J. A. Hansen faldt i Rudkøbingkredsen for Pastor Bülow, der dog kun opnaaede 663 Stemmer mod 659 for J. A. Hansen.

Ved Landstingsvalget valgtes 31 Jasigere og 20 Nejsigere. Stor og glædelig Opmærksomhed vakte det, at den 83-aarige Grundtvig lod sig opstille. Han blev valgt i 10. Kreds (Valgsted: Horsens).

Efter Valgenes Udfald var i Virkeligheden Grundlovens Skæbne afgjort.

Grundlovsforslaget blev forelagt i Landstinget. De ledende Venstremænd i Landstinget var faldne ved Valget. Og det var Grundtvig, der blev Nejsigernes Ordfører der. Hans Fremtræden og Taler gav i høj Grad Landstingets Møder Præg af Folkelighed og Aand. Han var Landstingets Aldersformand, som han i 1850 havde været Folketingets. Og han var første Taler ved Grundlovsforslagets første Behandling 12. Juli. Han begyndte med at sige, at han aldrig havde ønsket paany at tage Sæde i Rigsdagen, hvis han ikke havde, hvad mange vilde kalde Overtro paa Ordet, det levende Ord. Ellers havde han aldrig afbrudt sin Alderdoms Ro og opbudt sine sidste Kræfter for at sige et afmægtigt »Nej« til en afgjort Sag. Her var jo ikke Tale om at indføre, men om at afskaffe almindelig Valgret, og en Synd mod Folket vilde det være at fratage det en Valgret, som det aldrig havde misbrugt. Vedtoges den nye Grundlov, saa vilde vi faa et Landsting, hvori der bestandig vilde være et født Overtal, der stod skarpt imod Folket og alt folkeligt. Han ønskede fornyet Overvejelse i et Udvalg. Madvig hævdede, at en Repræsentation godt kan være folkelig, selv om den ikke »udelukkende fremgaar af Almuens Haand«. Forslaget om Udvalg blev forkastet, men til 2. Behandling stillede Grundtvig en Række Ændringsforslag, der sigtede til at føre Landstinget tilbage til Junigrundlovens Skikkelse. Men de blev nedstemte. Ved 3. Behandling forudsagde han, »at dersom Danmark nu faar et ufolkeligt Landsting, hvis Overtal i det mindste er fremmed for det rette Skøn paa Frihed og Ligelighed, da vil Folket kun have Ulykke af sin Rigsdag og af hele sin saakaldte frie Forfatning, og da vil der kun beredes baade Konge og Fædreland en sørgelig Fremtid«. Mod Slutningen af sin Tale udtalte han dog: »Det er min første og min sidste Forudsigelse, at hvad man saa end gør, enten ude eller hjemme, saa vil sikkert Danmarks Rige bestaa, saalænge Bølgerne ruller«.

Den 19. Juli vedtog Landstinget Grundlovsforslaget med 30 Stemmer mod 20.

I Folketinget var det især Tscherning, der var Hovedordfører for Nejsigerne.

Ogsaa Sofus Høgsbro talte kraftigt og lidenskabeligt mod Forliget. Han mindede om, at Grundloven af 5. Juni 1849 blev vedtaget med stort Flertal, 119 Stemmer mod 4. Derfor kunde den ogsaa slaa Rod i Befolkningen; men kan det blive Tilfældet med en Lov, der vedtages med et ringe Overtal? Krabbe forudsagde, at den Dag, denne Forfatning blev underskrevet af Kongen, paa

en sørgelig Maade vilde blive mindet af den største Del af Folket. Megen Opmærksomhed vakte en Tale af den unge C. Berg. Han redegjorde for de Grunde, der kunde bevæge en Ven af den almindelige Valgret til at stemme for det foreliggende Forslag. Han ansaa den nye Forfatning for et Forsøg, og han udtalte Haabet om, at den kunde bruges. Men det var ikke med Glæde, han stemte for den. 3. Behandling fandt Sted 27. Juli. Afstemningen begyndte om Aftenen kort før Midnat, og Klokken slog 12, medens Stemmerne optaltes. 55 stemte Ja, 44 Nej.

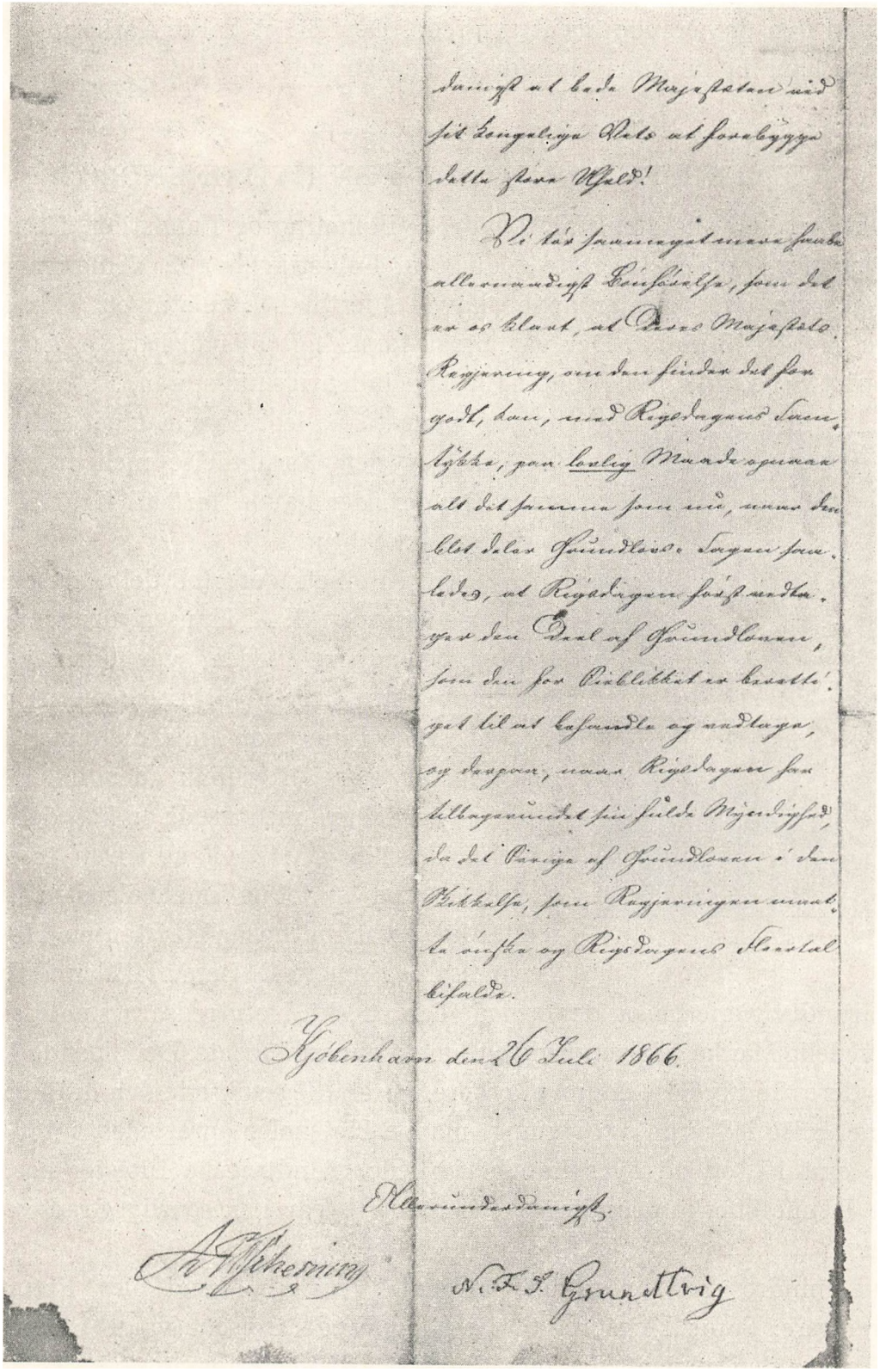
C. Berg, ca. 1866.

Da det med Sikkerhed kunde forudses, at Grundloven vilde blive vedtaget, anmodede de to Tings Aldersformænd, Tscherning og Grundtvig, om at faa Kongen i Tale. De ønskede indstændigt at anmode ham om at nægte Grundlovsforslagets Stadfæstelse. Men det blev meddelt dem, at Kongen ikke kunde modtage dem. Nejsigerne i begge Ting overrakte de to Mænd hver en Takadresse, hvori de udtalte den varmeste Anerkendelse af deres Arbejde i det offentlige Livs Tjeneste og navnlig for den almindelige Valgrets Sag. Adressen til Grundtvig sluttede med Ønsket om, at han endnu længe maatte bevare »den mageløse Aandens Kraft, som gav sig saa herligt Vidnesbyrd Deres i mandige og danske Ord paa den nu snart afsluttede Rigsdag«.

Den Dag Kongen underskrev den nye Grundlov, 28. Juli, udtraadte Tscherning af Folketinget. Til det Udvalg, der samme Dag bragte ham Takadressen, udtalte han, at Grunden til, at han nedlagde sit Mandat, var den, at han ansaa den nu vedtagne Forandring af Grundloven af 1849 for at være gennemført ved Hjælp af Midler, der var saa slette, at han ikke troede, at der af denne Grundlov kunde udspringe noget godt.

Den nye Grundlov med dens indskrænkede Valgret til Landstinget var nu vedtaget. Men Grundtvig fik Ret i sin Forudsigelse af, at den vilde skabe Bitterhed og Splid i vort Folk.

Den eneste af Rigsdagens Medlemmer i 1866, som ogsaa var Medlem af den Rigsdag, der vedtog Grundloven i 1915, Højskoleforstander P. Bojsen, Gedved, udtalte i 1866 det Haab, at den opvoksende Slægt vilde vide at gennem-

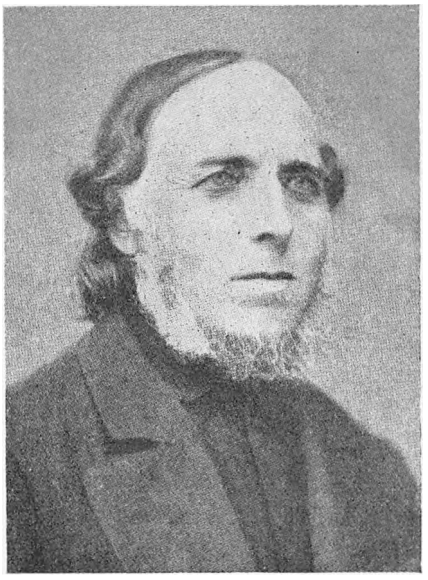

Faksimile af Tschernings og Grundtvigs Henvendelse til Christian IX (Brudstykke af Originalen i Rigsarkivet),

føre, hvad den daværende Slægt svigtede. Der gik et halvt Aarhundrede, inden dette hans Haab gik i Opfyldelse med Grundloven 1915.

DE FØRSTE AAR UNDER DEN NYE GRUNDLOV

I Oktober 1866 holdtes Valg baade til Folketing og Landsting. Resultatet af Valget blev, at Venstre talte godt 50 af Folketingets 102 Medlemmer, medens Centrum og Godsejerpartiet havde Flertal i Landstinget. Her havde Venstre en 14—15 Mand. Der var altsaa forskelligt Flertal i de to Ting. Men Ministeriet Frijs, ikke mindst dets Chef og Indenrigsministeren, Estrup, havde megen Evne til at lede Samarbejdet mellem de to Ting, og den Forbindelse mellem store og smaa Bønder, der havde ført til Grundlovsforliget, var ikke brudt.

N. J. Termansen.

Venstre i Folketinget stod delt i tre omtrent lige store Grupper. J. A. Hansen, der var blevet valgt i Svendborgkredsen, var Fører for det folkelige Venstre, Geert Winther ledede en Gruppe, hvis egentlige Fører var Højskoleforstander og Bladudgiver Lars Bjørnbak, der ikke havde Sæde i Rigsdagen, men øvede en betydelig Indflydelse, navnlig i Østjylland. Den tredje og største Gruppe var det nationale Venstre, hvis førende Mænd var Balthazar Christensen, Høgsbro, Termansen og senere C. Berg. Til denne Gruppe hørte Grundtvigianerne, og de prægede den stærkt. Halvtredsernes politiske Liv bærer tydelig Mærke af Grundtvig og hans Venners Indsats. De følgende Aartier kendes deres Indflydelse endnu stærkere. Efter 1864 voksede den grundtvigske Folkevækkelse i Styrke og Omfang, mange Højskoler oprettedes, i 1867 ikke mindre end 17, og ud over Landet virkede grundtvigske Præster og Skolelærere. Denne stærke grundtvigske Bevægelse var i væsentlig Grad venstrepræget.

Ikke mindre end tre af det nationale Venstres Mænd blev Fremtidens Venstreførere: Sofus Høgsbro, C. Berg og Frede Bojsen (valgt 1869). Sofus Høgsbro var den af dem, der mest bevidst arbejdede for at skabe et grundt-

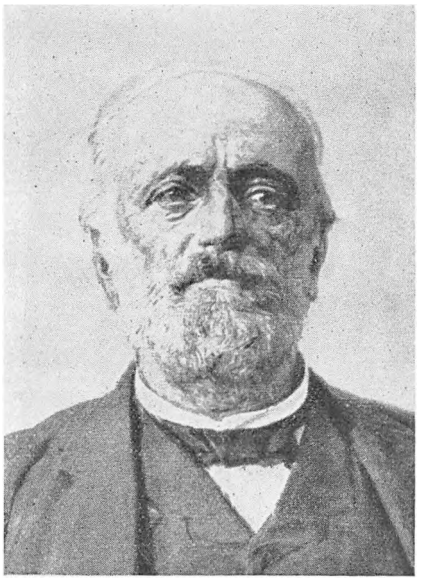
vigsk Venstre. En frugtbar Forbindelse mellem grundtvigsk Aandsliv og praktisk Politik var hans Maal. Han ønskede »at gøre Venstre til et grundtvigsk Venstre«.

C. F. Tietgen.

Efter den bitre Forfatningskamp oprandt nogle Aar med rolig Reformlovgivning. H. P. Holst' Ord: »Hvad udadtil tabes, skal indadtil vindes« blev en Rettesnor for mange i deres Arbejde. Som Foregangsmand paa Handelens og Søfartens Omraade søgte Tietgen at virkeliggøre disse Ord, og for Hedens Opdyrker, Dalgas, var de en Spore. Ogsaa Politikerne følte, at nu burde det ved Krigen lemlæstede Land styrkes og genrejses, og et for Folket gavnligt Lovgivningsarbejde kunde medvirke dertil.

Der gennemførtes under Estrups Ledelse en Række Jernbaneforslag. Staten overtog i 1867 Driften af de tidligere anlagte jydsk-fynske Jernbaner; nye Baneanlæg vedtoges: Banen fra Nørresundby over Hjørring til Frederikshavn, fra Skanderborg til Silkeborg, fra Lunderskov til Esbjerg, fra Esbjerg til Holstebro, fra Roskilde til Masnedø o. fl. I 1858 havde vore Jernbanelinjer en Længde af 109 km, i 1868 534 km, men ti Aar efter, da de i Tressernes Slutning vedtagne Jernbaneforslag var udnyttede, 1450 km. Af største Betydning var det ogsaa, at Rigsdagen i 1868 vedtog at anlægge en Havn ved Esbjerg, der skabte hurtigere Handelsforbindelse med England. Snart blev den en af Danmarks største Udførselshavne.

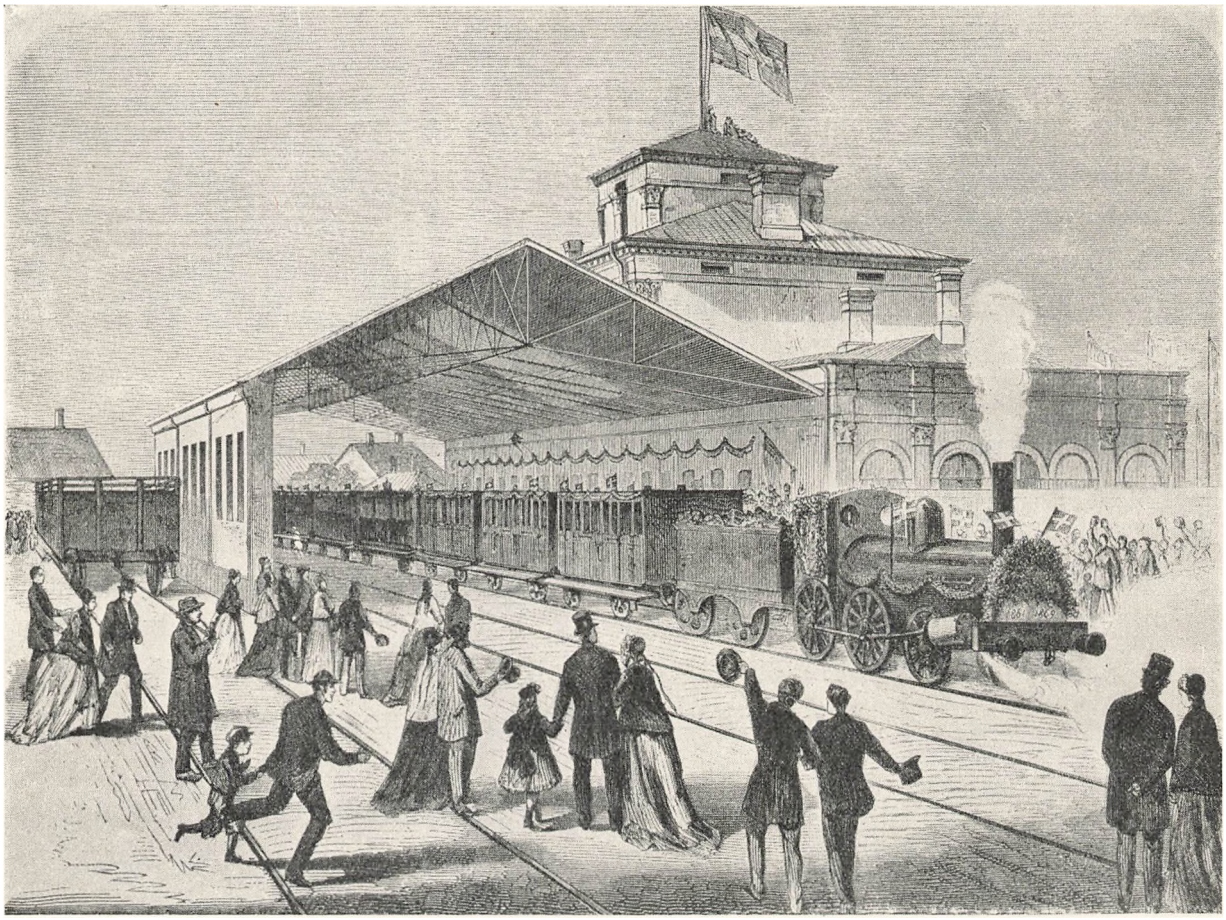

E. Dalgas.

I 1867 vedtoges en ny Landkommunallov og i 1868 en ny Købstadskommunallov. De gav Kommunerne øget Selvstyre, men ikke nok efter Venstres Opfattelse. Navnlig Berg gjorde opmærksom paa, at Grundlovens Bestemmelser om, at Kommunerne skulde have Ret til at styre deres egne Anliggender, ikke var opfyldt. Valgbestemmelserne var ikke frisindede nok. Det var

efter Bergs Forslag, at Ordene Sogneforstanderskab og Borgerrepræsentation blev erstattet med de to gode danske Ord Sogneraad og Byraad. Men han og 18 andre stemte ikke for Loven. Først 1908 fik vi en kommunal Valglov bygget paa almindelig Valgret, gennemført af Sigurd Berg, C. Bergs Søn.

I 1867 gennemførtes en Nyordning af Hæren, 1868 af Søværnet. Grundt-

Aabningen af Jernbanen fra Aalborg til Randers 1869.

vig var en ivrig Talsmand for almindelig frivillig Folkevæbning, og mange af det nationale Venstres Medlemmer, bl. a. Balthazar Christensen og Termansen, delte hans Anskuelser og arbejdede for deres Gennemførelse. Ogsaa »Dansk Folketidende« støttede Tanken om en Folkevæbning. »Hvorfor var det danske Folk engang saa mægtigt?« spurgte Høgsbro i sit Blad. Og han svarede: »Fordi hver Mand fra Barndom øvedes i Vaabenbrug og altid førte Værget med sig som sin trofaste Ven.«

Loven om Hæren indeholdt fuld Gennemførelse af den almindelige Værne-

pligt. Fra mange Sider blev Sparsommelighedskravet stærkt fremhævet, bl. a. af Geert Winther. Krigsstyrken kunde naa ca. 60.000 Mand. Paa særlig virksom Maade deltog Berg, der mere og mere traadte i Forgrunden som førende Personlighed, i Arbejdet for den nye Hærordning. Han var især ivrig for, at Stillingsvæsenet afskaffedes. Det var ikke sjældent, at de rige og mere velhavende lejede for sig, saa kun Husmandssønner og fattige Borgersønner aftjente deres Værnepligt. »Der gives Pligter«, sagde Berg, »som man ikke kan leje en anden til at udføre; en Søn kan ikke gaa ud ad den ene Dør, naar der kommer Folk, der vil overfalde hans Forældre, hans Hustru og Børn, ind ad den anden Dør; han kan ikke leje nogen anden til at staa ved Døren og forsvare hans kære, og ligesaa lidt vil, alvorlig talt, nogen Fædrelandssøn kunne leje nogen anden til, naar Fædrelandet er i Nød, at udføre hans Pligt«.

Mod Hærloven stemte bl. a. Balthazar Christensen, Høgsbro og især mange af Winthers Gruppe. Den stadfæstedes 6. Juli 1867. Denne nye Ordning var i det væsentlige gældende til 1909. Fra 1867—72 anvendtes der aarlig pr. Indbygger 8,80 Kr. til militære Formaal. De tilsvarende Udgifter i 1911—12 var 10 Kr. 60 Øre.

Navnlig det nationale Venstre var stærkt optaget af at udvide den kirkelige Frihed, der var opnaaet ved Loven om Sognebaandets Løsning. Og Vilh. Birkedal og hans Menighed i Ryslinge gav Anledning til, at Spørgsmaalet om øget Frihed inden for Folkekirken hurtigt kom frem til Rigsdagen. Birkedal var tynget af det tunge Nederlag i 1864, og i Bønnen efter Prædikenen 4. September bad han Gud give Kongen et dansk Hjerte, om det var muligt. Han vilde dermed ikke sige noget nedsættende om Kongens Vilje til at være dansksindet, men han tænkte paa, at Christian den Niende var tyskfødt, og han bad nu Gud om underfuldt at lade det ske, at Kongen fik et dansk Hjerte, som danskfødte har det. Selvfølgelig blev dog denne uoverlagte Bøn misforstaaet. Myndighederne kom i Bevægelse, Birkedal blev afkrævet en Erklæring, og mere skete der ikke. Men et Aars Tid senere henledte Birkedal igen Opmærksomheden paa sig. 2. September 1865 holdt han en Tale i Rigsraadet. Han udtalte, at Ministeriet efter Nederlaget i 1864 kunde have givet Kongen et af to Raad. Det kunde have sagt til Kongen: Deres Majestæt kan erklære: Jeg ved godt, at jeg ikke blev Danmarks Konge, fordi Folket elskede mig, thi jeg var næsten ukendt af Folket, men fordi mit Valg kunde holde det danske Monarki sammen. Nu er det bristet, og derfor nedlægger jeg min Krone,

f. Eks. til Bedste for Karl XV af Sverige-Norge. Eller Ministeriet kunde have raadet Kongen til at erklære: Jeg begrunder ikke min Adkomst til Danmarks Trone paa en Traktat, men jeg vil selv skrive mig et Adkomstbrev. Jeg vil stille mig i Spidsen for Hæren og Folket og kæmpe for gamle Danmarks Ære, Ret og Uafhængighed. Men, sluttede Birkedal, Ministeriet gav ikke Kongen et af disse to Raad. Det raadede ham til det, jeg vil kalde Pjalteri. Kort Tid efter, 22. September, fik Birkedal sin Afsked, uden at Grunden dertil var nævnt. Men Aarsagen var navnlig Rigsraadstalen.

Langt det største Tal af hans Sognefolk og de mange, der havde løst Sognebaand til ham, samledes vedblivende om ham som Præst. Og han og hans Venner dannede en Frimenighed og byggede Nazareth-Kirken i Ryslinge.

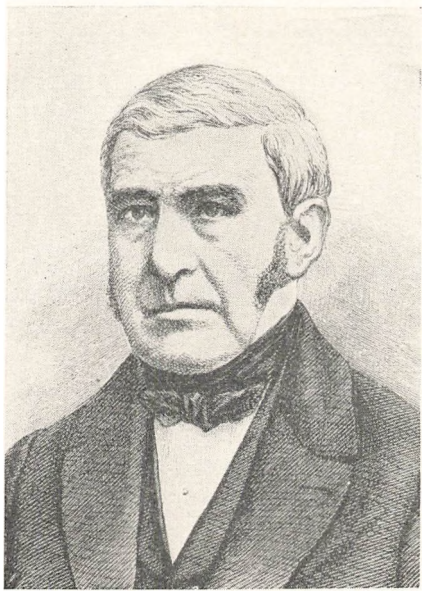
Disse Begivenheder, der vakte det stærkeste Røre, blev Udgangspunktet for ny frisindet kirkelig Lovgivning. I November 1866 fremsatte Høgsbro i Folketinget et Forslag til Lov om Tillæg til Lov om Sognebaandets Løsning. Det bestemte, at mindst 20 Familiefædre eller Enker, der selv havde skaffet sig en Kirkebygning eller Bedesal, skulde have Ret til at løse Sognebaand til en tjenstledig Præst og danne en Menighed omkring ham. Høgsbro begrundede Forslaget med, at Folkekirken vilde sprænges, hvis man ikke imødekom Folkets Trang til den foreslaaede Frihed. Forslaget fik en gunstig Modtagelse i Tinget og vedtoges med 56 Stemmer mod 13, men blev standset ved 2. Behandling i Landstinget 1. April 1867, med 34 mod 22. Og var dermed bortfaldet.

Dets Modstandere havde ikke været ledige. De opbød al deres Kraft for at hindre den Forvirring, en saadan Lov vilde afstedkomme i Folkekirken. Navnlig i Sommeren 1867 tog Bevægelsen Fart. Og fra mange Sider krævedes, at en Kirkekommission først skulde høres.

Landemoderne udtalte sig med stort Flertal mod Loven. Men fra Tilhængernes Side udfoldedes der en Virksomhed, der ikke var mindre i Styrke. Store kirkelige Møder rundt om i Landet udtalte sig til Gunst for den foreslaaede Frihed.

Det stærke kirkelige Røre bragte Ministeriet til selv at føre Sagen frem, og som et klart Udtryk herfor udnævntes Biskop P. Chr. Kierkegaard i September 1867 til Kirkeminister. Han alene af alle Biskopper var Tilhænger af den paatænkte Lov. I December fremsatte han i Folketinget et Forslag om Valg- og Hjælpemenigheder. Forslaget, hvis sidste Benævnelse blev strøget

under Forhandlingerne, var ikke meget forskelligt fra Høgsbros. Det indeholdt dog en ny Bestemmelse om, at Valgmenighedernes Valg af Præst skulde stadfæstes af Kongen. Forslaget førtes let gennem Folketinget, som vedtog det med 72 Stemmer mod 13. Men i Landstinget mødte det stærk Modvind, og denne blev styrket ved en voldsom Adressebevægelse mod Forslaget. Biskopperne gik naturligvis i Spidsen, og Provster og Præster fulgte i deres Fodspor. Biskopperne med Undtagelse af Kierkegaard sendte i Februar 1868 efter Aftale med Højre i Landstinget en Protestskrivelse til Rigsdagen. Biskopperne paastod, at Loven vilde »forvanske Kirkelæren, udbrede allehaande Sektvæsen og tilsidst bringe det dertil, at der ingen Folkekirke findes i Danmark«. 800 Præster og 80000 Lægfolk underskrev Adressen mod Forslaget. Som Eksempel paa det stærke Røre og den store Forskrækkelse, Sagen vakte, kan nævnes, at Præsten i Tanderup ved Assens paa Adressen fra sit Sogn havde tilføjet: »Hele Tanderup Sogneraad saavelsom alle dets øvrige Familiefædre, Enker og andre Kvinder med egen Husstand har, paa enkelte faa nær, underskrevet omstaaende Adresse med et dybtbevæget og ængstelig bekymret Sind«. Men der kom ogsaa fra mange Sider stærk Tilslutning til Forslaget, og i »Fædrelandet« støttede Carl Ploug det med stor Styrke.

P. Chr, Kierkegaard.

Tynget af legemlig Svaghed og pint af Modstanden traadte Kierkegaard tilbage som Minister i Marts 1868 og afløstes af Provst Aleth Hansen. Da Landstingets Flertal indstillede Forslaget til Forkastelse, erklærede Grev Frijs, at Ministeriet vilde tage sin Afsked, om Forslaget ikke blev vedtaget. Frygten for Regeringsskifte fik Landstinget til at bøje sig, Loven blev begrænset til 5 Aar, og Forslaget blev vedtaget. 15. Maj 1868 stadfæstedes Loven. Og den bragte jo ikke den Opløsning, mange havde spaaet. Et Par Maaneder senere nedsattes en Kirkekommission, der afgav Betænkning i 1870.

Ogsaa paa andre Omraader, men ikke med Held var Venstre virksom for større Frihed paa Kirkens Omraade. J. A. Hansen og flere fremsatte et Forslag om Menighedernes Deltagelse i Præstevalg. Men Lov blev Forslaget ikke.

Imidlertid opstod der efterhaanden nogen Spænding mellem Ministeriet og Folketinget. Og da J. A. Hansen fremsatte et Lovforslag om tvungen Fæsteafløsning, det gamle Stridsspørgsmaal mellem de store og smaa Bønder, øgedes Spændingen. Folketingets Flertal var stærkt stemt for det, medens Ministeriet og Landstingets Flertal var imod det. Ministeriet Frijs valgte da at tage sin Afsked i Maj 1870, og Ministeriet Holstein-Holsteinborg traadte til. Det var løseligt paa Tale at optage J. A. Hansen i det nye Ministerium. Det skete ikke. Forbindelsen mellem de store og de smaa Bønder var nu uigenkaldelig bristet. Og efter nogle Aars forholdsvis roligt Lovgivningsarbejde fulgte en stormfuld Kampperiode.

LITTERATUR

N. Neergaard: Under Junigrundloven, III. (1916) — Det danske Folks Historie, VIII. (P. Engelstoft: Den politiske Udvikling 1864—70) — Sofus Høgsbros Brevveksling og Dagbøger ved Hans Lund, I. (1923) — Hans Jensen: Grundtvigianismen i dansk Politik (N. F. S. Grundtvig, et Festskrift, 1933, S. 159—87) — Erik Henrichsen: Mændene fra Forfatningskampen, I. (1913) — P. Engelstoft: Skellet i dansk Historie efter 1864. (I Festskrift til Kr. Erslev, S. 559—68) — H. Begtrup: C. Berg. (1896) — Fred. Nørgaard: C. Berg. (1916) — K. G. Brøndsted: J. B. S. Estrup. (1925) — Hans Jensen: Lars Bjørnbak. (1919) — L. Nygård: V. Birkedal, I—III. (1895—1912) — L. Koch: Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid 1848—98. (1898) — »Dansk Folketidende« 1865—66, 1867, 1868, 1869, 1870. — »Dansk Kirketidende« 1867 og 1868.

VENSTRES HISTORIE 1870—90

AF

FRODE AAGAARD

TIENDE AFSNIT

DEN STORE FORFATNINGSKAMP BEGYNDER

DET FORENEDE VENSTRES DANNELSE

1870 blev et skelsættende Aar i dansk Politik. De tre Venstregrupper samles i »det forenede Venstre« og rejser som det første Parti i Danmark Kravet om Parlamentarismens Anerkendelse.

I Maj 1870 var Grev Frijs kørt træt. Dagen før Ministeriets Fald noterer den nationalliberale Politiker A. F. Krieger i sin Dagbog: »Det er unægtelig en gunstig Lejlighed for det forenede Venstre. B. Christensen vrinsker som en gammel Stridshingst, med ham Høgsbro, G. Winther, Frederiksen og frem for Alle J. A. Hansen, der grædende tilstaar, at han tog Fejl, da han i sin Tid troede paa Godsejerne og gik ind paa Forandringer i Grundloven af 5. Juni 1849. Nu skal hele Venstre samle sig under det Program: den uforandrede Femte-Juni-Grundlov. Meget vil her, hvis Ministeriet falder, komme an paa Kongen; thi Venstre kan byde Popularitet a' la Frederik VII. Et anderledes dannet Ministerium vil ikke kunne hindre, at adskillige Ubehageligheder ramme Kongen; kan han finde sig heri?«

Man nærede fra den Side en næsten sygelig Angst for Venstre. Da Frijs den 19. Maj gik af, henvendte Kongen sig til Estrup, men han afslog af Helbredshensyn. C. C. G. Andræ blev derefter opfordret til at danne en parlamentarisk Regering, men ogsaa han afslog Opfordringen. Paa et Venstreministerium tænkte ingen, men C. Berg og J. A. Hansen var dog blevet nævnt i Forbindelse med Baron Zypthen-Adeler og Grev Holstein-Holsteinborg. Hall fraraadede at vove Forsøget med Berg og J. A. Hansen. Andræ advarede skarpt: »De Stole, hvorpaa d'Hrr. Berg—Hansen engang havde sat sig, kunde blive saa tilsølede, at Ingen længer vilde sætte sig paa dem«.

Det blev Grev Holstein-Holsteinborg, der kom til at danne Regeringen. Han hørte til Mellempartiet og nærede en Del Sympati for J. A. Hansen; i Forsvarssagen stod han Bjørnbakkerne nær. Man stod derfor usikker over for

ham. Vilde han henvende sig til J. A. Hansen eller til Centrum? Under Paavirkning af Estrup gik han til Centrums Fører i Landstinget A. F. Krieger. Estrup ansaa det for umuligt at tilvejebringe et »anstændigt Godsejerministerium«; han frygtede det »forfærdelige — et Ministerium J. A. Hansen« eller det »lidet Ønskelige — et Ministerium Hall«; Danmark levede, mente han, »af en vis Grad af Agtelse og Velvillie i Europa; forspildtes den ved et Ministerium af Venstre, var det usikkert, hvorlænge vi kunde bestaa«.

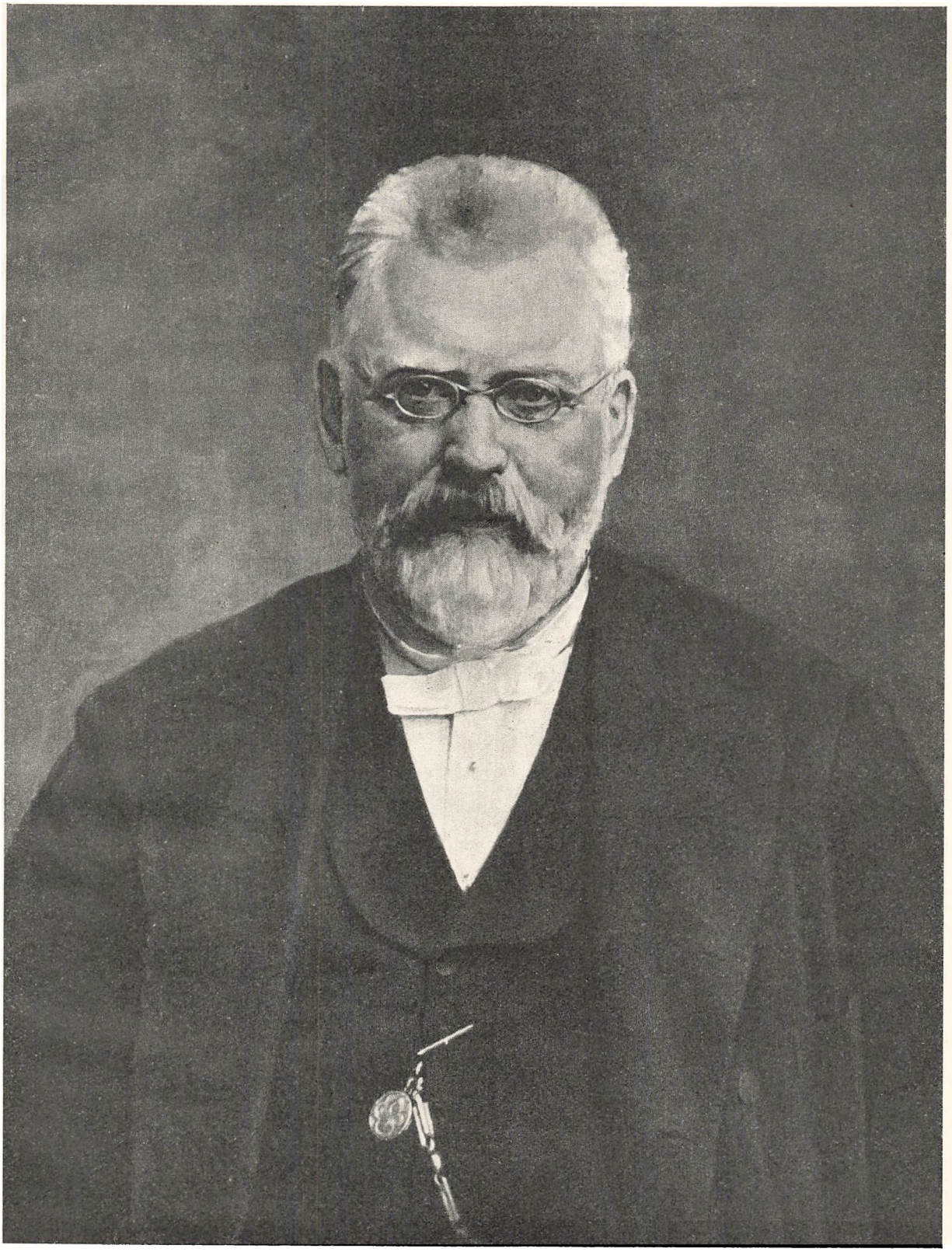
Grev Holstein-Holsteinborg.

Den hos Estrup og Frijs spirende Tanke om en Alliance mellem Godsejerne og Centrum maatte nu realiseres. Krieger forlangte at faa Hall og Fenger med, og saaledes blev det. Ministeriet kom til at bestaa af fire Godsejere og tre Centrumsmænd. De sidste kom hurtigt ved deres intellektuelle og parlamentariske Overlegenhed over Godsejersiden mere og mere til at give Ministeriet dets politiske Præg.

Venstre saa med dyb Uvilje paa det ny Ministerium. Al Tanke om Samarbejde med Godsejerne maatte nu opgives. Oktoberforeningen opløstes den 19. Juni 1870, og Høgsbro gav i »Dansk Folketidende« Udtryk for sin Glæde over, at Ministeriet bestod af Rigsdagsmænd, hvad der betegnede et Fremskridt. Venstre vil faa en haard Kamp; thi saa godt som samtlige dets Modstandere danner nu en tæt sluttet Skare under Ledelse af deres dygtigste Mænd. Det hedder videre i Artiklen, at der nu maa komme en sandere Partidannelse end de tidligere Grupperinger. Det er muligt og vel sandsynligt, at den almindelige Valgrets Talsmænd vil lide ny Nederlag, men ethvert af disse vil mere og mere udvikle de Egenskaber, der til sidst skaffer dem Sejren og gør dem skikket til at benytte den.

Venstres Svar paa Alliancen mellem Godsejerne og Centrum blev Dannelsen af »det forenede Venstre«, der kom til at bestaa af de hidtil adskilte Venstregrupper. Ad Sammenslutningens Vej haabede de at naa længere frem »til Støtte og Fremme for en folkelig Udvikling«.

C. Berg var en af de virksomste for Sammenslutningen, men Høgsbro havde trukket Hovedlæsset. I en lang Programudtalelse, der var skrevet af

C. Berg.

C. Krabbe, og dateret 30. Juni 1870 gør det forenede Venstre Rede for Partiets Retningslinier. Den slesvigske Sag staar som Programmets Punkt 1. Slesvigs Skæbne ønsker man afgjort efter Paragraf 5. Man advarer Sønderjyderne mod at tro, at der hersker Splittelse i Landet, fordi man har forskellige Meninger. »Partistridigheder vil der findes i ethvert frit, levende Samfund; men det er kun forskellige Ytringer af det samme Fædrelandssind«.

Som Punkt 2 kommer den skandinaviske Sag. Man understreger, at en kraftig og forenet Modstand, »som de tre Riger forfatningsmæssigt vil kunne enes om«, vil være til Betryggelse for alle tre Riger. Indadtil var Programmet: »Folkets Selvstyrelse under Anerkjendelse af den constitutionelle Konges grundlovsmæssige Særrettigheder, Grundtanken i Grundloven af 5. Juni 1849«. Landstinget sammensattes i 1866 saaledes, at det «lettere end tidligere vil komme i Uoverensstemmelse med Folketingets Flertal«, hedder det, men: »Nu som før er det Folketinget, der har det constitutionelle Livs Løftestang«. Folketingets grundlovsmæssige Forret med Hensyn til Finansloven giver det »Magt til at umuliggøre enhver Regjerings Bestaaen, som vil modsætte sig dets Bestræbelser, og saaledes efterhaanden at indføre som Regel, at Regjeringen til enhver given Tid repræsenterer de Anskuelser, som deles af Folkethingets Flertal«, hvilket med andre Ord er »Gjennemførelsen af den parlamentariske Regjeringsform«.

Til de tre Hovedpunkter føjedes en Række Reformkrav:

»Statens finansielle Tilstand kræver med Nødvendighed en saa sparsommelig Statshusholdning, som paa nogen Maade er forenelig med Landets Tarv.

Ved hensigtssvarende Reformer i vort Skattevæsen bør der søges opnaaet en ligeligere Fordeling af Skattebyrden og en Løsning af uheldige Baand paa Omsætningen.

Fæstegodsvæsenet anser vi for en forældet, for det almindelige Vel fordærvelig Indretning, paa hvis Ophør der maa arbejdes med Kraft under stadigt Hensyn til Vigtigheden af, at Bondejorden forbliver i Bondens Besiddelse.

Lens, Stamhuses og Fideikommisgodsers Overgang til fri Ejendom, under betryggende Betingelser for Fæstebønderne, bør gennemføres ved Lov.

Rigsdagens fulde Lovgivningsmyndighed ogsaa i kirkelige Sager bør ubetinget opretholdes i samme Omfang som hidtil.

Friheden inden for Folkekirken bør ved Lov yderligere udvides og befæstes.

Folkekirkens Præster sættes paa fast Løn; Anvendelsen af de til deres

Lønning hidtil henlagte Midler undergives den lovgivende Magts nærmere Bestemmelse.

Det offentlige Undervisningsvæsen omordnes saaledes, at Grænserne for Statens Tilsyn nøjere fastsættes, at der indføres tidssvarende Forandringer med Hensyn til de for Statens Regning til dette Øjemed bestaaende Undervisningsanstalter, og overhovedet at de store Midler, som til dette Øjemed anvendes, kommer til at udøve en baade for sand Videnskabeligheds og for Alménoplysningens Fremme mere frugtbringende Indflydelse«.

Folkeligt Selvstyre blev Løsnet for Partiet. Det blev det ene Ord Selvstyre, skriver Hørup, der greb Folkets Indbildningskraft og blev Partiets Fane. Modsætningerne inden for Venstre var dog saa store, at Partiet under den langvarige Strid mod Højre flere Gange opløstes. Lidet anede Førerne, at der skulde udkæmpes en sejg politisk Trediveaarskrig, inden Parlamentarismen sejrede.

BRYDNINGER

Dannelsen af det forenede Venstre gav Anledning til en langvarig Strid, idet en Fløj indenfor Grundtvigianerne med Styrke vendte sig mod denne Alliance mellem Aser og Jætter, Aand og Uaand. N. J. Termansen kunde ikke gaa med. En sand Sammenslutning kunde kun eksistere, hvor man var fælles om det bedste. Han fandt Sammenslutningen en Haan mod den »Hjerteligheds, der efter Grundtvigs Ord var det danske Folks Styrke, og i et Brev bebrejder han Høgsbro, at denne vilde anse en »Rimturse« som L. Bjørnbak for Meningsfælle. I et Foredrag paa Askov Højskole gjorde han Rede for sit Standpunkt. Han gav sin Redegørelse den karakteristiske Titel: »Falsk Fred giver nye Krige«.

Professor Fr. Hammerich omtaler i »Et Levnedsløb« Alliancen i skarpe Ord. Bondevenner og Madstræbere af det reneste Vand mødtes her med Venner af Grundtvig. »Hvad godt kan der dog komme ud af et Samfund mellem Aanden og Kødet, Kristus og Verden?« spørger han.

Valgmenighedspræst Vilh. Birkedal tog i en lille Pjece Afstand fra det nydannede Parti. »Danmarks Fremtid slumrer i dets Bondestand«, men denne maa bygge paa »en Kærlighedens og ikke en Hadets, en Aandens og ikke en Kødets Magt«. Man skal vælge Aandens Tjenere og ikke Kødets. Det er for

dyrt at rejse Folkefrihedens Borg ved Jætternes Hjælp, naar samtidig de lange Maal tabes af Syne.

Birkedal blev dygtigt imødegaaet af Høgsbro i »Dansk Folketidende«, Pastor N. Lindberg i »Dansk Kirketidende« og Seminarieforstander P. Bojsen i »Dansk Skoletidende«. Lindberg fremhæver, at Birkedal vil gøre den danske Rigsdag til det, den aldrig har været og aldrig kan blive: det danske Folke- og Frihedslivs Moder eller dog til dets Vugge. Rigsdagen kan tilvejebringe Former og Betingelser for Folkelivets fri Udvikling, og den kan sætte denne Skranker, men den vil aldrig kunne fylde Folket med et Livsindhold, som dette ikke selv ejer, ligesaa lidt som den ligefrem kan beordre Folket dets Livsindhold.

Til Høgsbro skriver Bjørnson, at vi maa ikke forsmaa at samarbejde med andre, »fordi disse Mænd ikke hører samme Præst som vi eller tænker om Daab og Nadver som vi«.

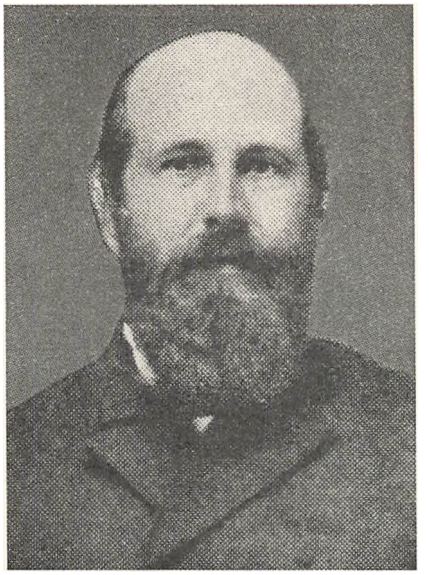
I en fælles Udtalelse »Til Venner i det danske Folk« erklærede 39 grundtvigske Mænd, at den Flertalsmagt, der paa alle Omraader blev tilstræbt af det forenede Venstre, vilde betyde frygtelige Farer for den personlige og folkelige Frihed.

Det skarpeste Indlæg fremkom dog fra Pastor Otto Møller i Gylling i et Skrift om »Politik og Kristendom«. Han raser mod det forenede Venstres »Frihedstørst, Frihedssværmeri og politiske Syge«. Den hele Selvstyre- og Frihedsbevægelse er ikke andet end tomt »Frihedssværmeri«, »meningsløs Begejstring«, »flammende Meningsløshed«, »St. Veitsdans«. Kravet om Frihed er ogsaa et Krav om Frihed til at ødelægge sig selv. Kommer ingen det frie Menneske til Hjælp, naar det faar Lov til at raade sig selv, saa gaar det i Hundene som den fortabte Søn. Saadan er Vilkaarene, fordi Synden nu engang er kommet ind i Verden — fordi vi er et Folk af Syndere. Otto Møller anser det for Grundtvigianernes store politiske Opgave at bevare Saltet i det danske Folk. I det forenede Venstre vil de grundtvigske Politikere til at begynde med gaa i Spidsen, men siden trædes ned. Saa har Saltet mistet sin Kraft, og Opløsningsværket kan begynde.

Ved det grundtvigske Vennemøde i Odense 1874, der talte over 5000 Deltagere, kom det til et politisk Opgør mellem Venstres Modstandere og Tilhængere. Pastor P. Rørdam holdt en Tale om Frihed, hvori han pegede paa Underdanighed mod Øvrigheden som den nødvendige Betingelse for at kunne

bevare den Frihed, Herren skænkede Troen og Daaben. Professor Fr. Hammerich søgte at paavise, at saavel Grundtvig som den hellige Skrift havde fordømt Flertalsmagten. C. Berg forsvarede under Bifald det forenede Venstre.

I store Kredse vakte det pinlig Opmærksomhed, da Frederik Lange Grundtvig, den gamle Kæmpes yngste Søn, udslyngede et Rimbrev til GrundtvigsVenner, der var et hvast Angreb paa Venstre. I Løbet af kort Tid udkom det i hele syv Oplag.

Frederik Lange Grundtvig.

Professor Fr. Hammerich udgav 1875 et Skrift: »Grundtvig og det forenede Venstre«, der udmundede i den Paastand: »Grundtvig vilde ikke det, det forenede Venstre vil, det er det, der skal bevises«. Aaret efter svarede N. Lindberg i en Bog om Grundtvigs politiske Stade, hvori han har samlet en Mængde Udtalelser af Grundtvig. Høgsbro hævder i et lille Skrift om sit »Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad«, at Grundtvig billigede Dannelsen af det forenede Venstre. »Vi havde Grundtvig selv fuldt med os«, skriver han.

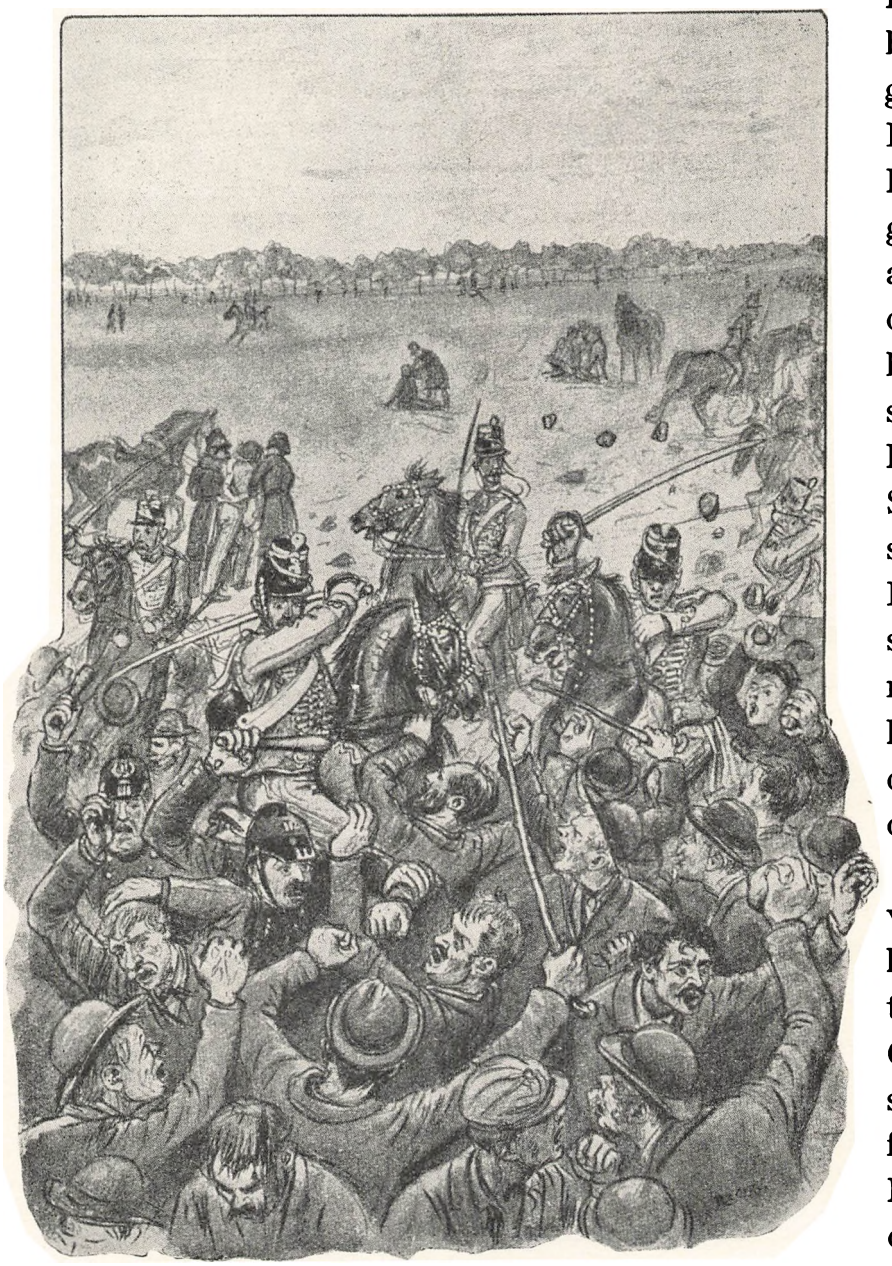
Striden ebbede efterhaanden ud. Det sidste Opgør førtes paa Vennemødet 1883.

UNDER FREMMARCH

Det forenede Venstre kom saaledes til Verden under store Fødselsveer. Besværlighederne var dog ingenlunde mindre inden for »det forenede Højre«, hvor Kombinationen mellem Godsejerne og Centrum voldte svære Bryderier. Det Baand, der bandt de to Fløje sammen, var først og fremmest en fælles Uvilje mod det fremstormende Bondedemokrati. De kunde mødes i Foragt for Venstre og en absolut Modstand mod al Tale om Parlamentarisme. De vilde nok et Folkestyre, men det skulde ikke udgaa af den almindelige Valgret, men derimod praktiseres af de dannede, Intelligensen og de store Hartkornsbesiddere. Stemmerne skulde vejes, ikke tælles.

Andre Bevægelser brød frem omkring 1870. Socialismen begyndte at faa Tag i Københavns Arbejderbefolkning. En dansk Afdeling af »Internationale«

fik hurtigt 9000 Medlemmer. Ugebladet »Socialisten« blev 1872 til Dagblad. En københavnsk Murerstrejke gav Anledning til Fælledmødet den 5. Maj 1872, som Politiet forbød. Alligevel drog tætte Skarer af Arbejdere — Førerne Pio, Brix og Geleff var blevet arresteret den foregaaende Nat — ud mod Fælleden. Husarer og Politi spærrede Adgangen. Da Mængden søgte at sprænge Afspærringen, drev Husarerne Folk tilbage, først med Skederne, siden med dragne Sabler; Politiet huggede ind med Stavene, mens Mængden svarede med Stenkast. Bevægelsen svækkedes snart, Strejken brød sammen, men en ny Tone, haard og voldsom, havde dirret i det politiske Liv, og den døde ikke hen.

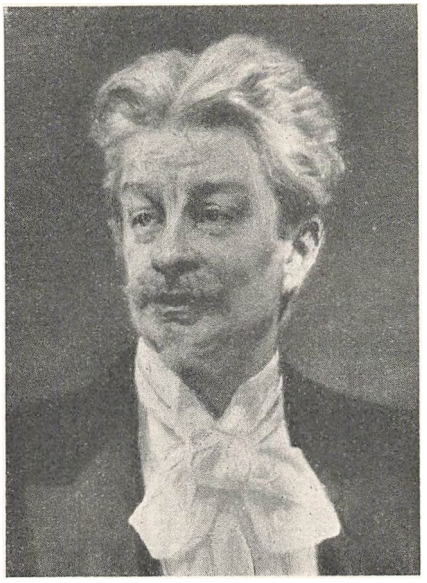

Optøjerne paa Fælleden 1872.

Georg Brandes indvarslede med sine Forelæsninger paa Universitetet i 1871 et litterært Gennembrud. Han gjorde sig til Talsmand for »den fri Tanke« og den »fri« Kærligheds Ret. Brandesianismen angreb alt det bestaaende. I politisk Henseende stillede den sig paa Bøndernes Side i Kampen for Flertalsstyret. De unge Akademikere fulgte i stort Tal Brandes og søgte at gøre den politiske Kamp til en Kamp mod hele den overleverede Dannelse og Kul-

tur. Politisk byggede Brandes paa Ideerne fra 1789. Selv blev han aldrig Politiker, men hans Tilhængere kom efterhaanden til at udgøre en bestemt Fløj af Venstre, den »europæiske«, der havde liden Forstaaelse af det »danske« Venstre, der hvilede paa indre dansk politisk Tradition med Rod i den gudelige Vækkelse og i Bondebevægelsen.

Fra nationalliberal og konservativ Side søgte man over for Vælgerne at slaa Venstre i Hartkorn med de to ny Bevægelser af fremmed Paavirkning. Saaledes skrev Carl Ploug: »Hvor indbyrdes forskelligt, de end lyder, Hr. Bjørnstjerne Bjørnsons Styltesprog og Hr. Sofus Høgbro's Træskotale paa den ene Side, Hr. Dr. Brandes' Katteserenade og Socialisternes Brøl paa den anden Side, saa har samtlige tre Bevægelser jo dog eet og samme Formaal: at bortkaste og ødelægge den Intelligens, som Samfundet har erhvervet sig, og som hidtil har ledet det. Ligesom der ikke kan være nogen Tvivl om, at disse Bestræbelser, hvis de lykkedes, vilde føre til eet Resultat: Samfundets Fordærv og Kulturens Tilbagegang«.

Georg Brandes.

Sofus Høgsbro (1822—1902) var en af Hovedmændene for Dannelsen af det forenede Venstre. Fra 1858 til sin Død var han Medlem af Folketinget; i en lang Aarrække Statsrevisor og Formand i Tinget 14 Aar. Af mange betydende Udvalg var han Medlem. Han hørte til Venstres Førere og er da ogsaa portrætteret paa det kendte Litografi af de fem Venstreførere fra Kamptiden. Stærkest og varigst Indflydelse øvede han gennem sit Ugeblad »Dansk Folketidende«, som han udgav fra 1865 til 1883. Paa de store politiske Møder besteg han sjældent Tribunen. Men i Rigsdagsarbejdet hørte han til de flittigste, der med stor taktisk Behændighed forstod at forlige Standpunkterne og opnaa Resultater, hvor andre fristedes til at give op. Det var hans stadige Kongstanke at gøre Venstre til et grundtvigsk Parti. I et Brev skriver han, at det var ved at lære Gaardejer Thyssen Hansen, Forballum, og Godsejer Knud Knudsen, Trøjborg, de to vestslesvigske Førere i den nationale Kamp,»at jeg fik den Tro paa det ædle og dybe hos den danske Bonde. som har været

bestemmende for mit Livs Virksomhed, og som jeg ogsaa senere, trods mange Skuffelser, i det hele har fundet stadfæstet«. Til Bjørnson skriver han, at han fra Ungdommen af har været knyttet til Arbejdet for og Haabet om en Genfødelse af Folket i Fædrenes Aand med Bortvendelse fra det latinske i vor Dannelse og Udvikling.

Paa Rigsdagen tog han ikke ret ofte Ordet, men gennem en Menneskealder øvede han meget stor Indflydelse paa Kirke- og Skolelovgivningen. I Bestræbelserne for at skabe en nærmere Forbindelse mellem Venstrepartierne i de nordiske Lande var han Hovedmanden. Fra Bondevennernes Politik overtog han Kravet om Sparsommelighed. Høgsbro var Grundtvigianer og Bondeven.

Modstanderne forkætrede ofte den lavstammede, kalotbærende Mand og fremstillede ham som et træsk og underfundigt Menneske. »Fædrelandet« kaldte ham med megen Uret »Egoismens lavstammede Trænkusk«. Han var opmærksom paa det smaa og forstod at regne med den lille Tabel i den Grad, at man mange Gange har næsten moret sig over hans nøjeregnende Sparsommelighed. Rangskatten var for ham en ubehagelig Revers ved det Kommandørkors, han fik ved Rigsdagens 50 Aars Jubilæum. »En underlig Maade at hædre Folk paa. Det burde i alt Fald være en frivillig Sag«, skriver han. En utrolig Nøjeregnethed prægede Høgbros Indkøb af historiske politiske Billeder til Rigsdagen,mens han var Formand i Folketinget. Han har købt Billeder til 10 Øre, ja lige ned til 3 Øre. Hans Sparsommelighed var dog intet Udslag af personlig Egennytte, men et nødvendigt Vaaben for at bevare sin Uafhængighed.

Da Rigsdagen traadte sammen om Efteraaret 1870, var det ny Parti stærkt nok til at tage Ledelsen i Udvalgene, ligesom det nu kunde besætte Formandspladsen. Til dette betroede Hverv valgtes Christoffer Krabbe (1833—1913), der beklædte Pladsen til 1883. Han var en repræsentativ Skikkelse, der med overlegen Ro og Myndighed ledede Tingets Forhandlinger, men ved et Par Lejligheder forløb han sig dog paa Grund af et heftigt Gemyt. Venstre besatte Viceformandspladserne med J. A. Hansen og Balthazar Christensen, de to Veteraner fra Bondebevægelsens Dage.

I denne første Samling efter det forenede Venstres Dannelse rejste Berg Kravet om lige og almindelig Valgret til Kommunalbestyrelser og Amtsraad. Der skulde dog hengaa en Menneskealder, inden det lykkedes at faa Forslaget gennemført.